

Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Mailis Palmiste

2022 AASTA MAKSUVÕLGLASTE MAKSUKÄITUMINE

Lõputöö

Juhendaja:

Maret Güldenkoh, MBA

Tallinn 2023

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2023
Töö pealkiri eesti keeles: „2022 aasta maksuvõlglaste maksukäitumine“	
Töö pealkiri võõrkeeles: „ <i>Tax behavior of 2022 year's tax debtors</i> “	
<p>Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ja sisaldab ingliskeelset kokkuvõtet. Lõputöö koosneb 49-st leheküljest ja töös kasutati kokku 85 erinevat allikat.</p> <p>Lõputöö eesmärk on välja selgitada 2022 aasta maksuvõlglaste suhtumine maksukäitumisse. Eesmärgi täitmiseks on püstitatud kolm uurimisülesannet: 1. Analüüsida ettevõtluse, ettevõtja hoolsuskohustuse ning maksukäitumise, maksukuulekuse ja maksuriskide teoreetilisi lähtekohti teadusallikatest tulenevalt. 2. Analüüsida 01.01.2023 seisuga Maksu- ja Tolliameti maksuvõlglaste nimekirja kantud ettevõtjate suhtumist maksude suhtes ning hinnata ettevõtja hoolsuskohustuse täitmist. 3. Siduda teooria ja analüüsi tulemusi ning teha järeldusi ja anda soovitusi.</p> <p>Töö raames viidi läbi kvantitatiivne empiiriline uuring, mis aitab parimal moel saada vastused lõputöös püstitatud probleemile, uurimisküsimustele, eesmärgile ja uurimisülesandele. Andmekogumismeetodiks on kvantitatiivses uurimistöös küsitlus. Uuringu tulemustest tehtud järelduste põhjal esitas autor soovitusi Registrate ja Infosüsteemide Keskusele ning Maksu- ja Tolliametile.</p>	
Võtmesõnad: ettevõtlus, maksukäitumine, maksurisk, ettevõtja hoolsuskohustus.	
Võõrkeelsed võtmesõnad: entrepreneurship, tax behavior, tax risk, entrepreneur's duty of care.	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Mailis Palmiste	
<p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu ja paber kandjal Sisekaitseakadeemia raamatukogus kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p>	
Juhendaja: Maret Guldenkoh	
Kolledži direktor: Kerly Randlane	

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. ETTEVÕTLUSE JA MAKSURISKIDE OLEMUS	7
1.1. Ettevõtluse olemus	7
1.2. Ettevõtja hoolsuskohustus.....	12
1.3. Maksukuulekuse, maksukäitumise ja maksuriskide olemus.....	16
2. EMPIIRILINE UURING	23
2.1. Uuringu meetodika ja valim	23
2.2. 2022 aasta maksuvõlglaste uuring	26
2.3. Tulemused, järeldused ja soovitused	33
KOKKUVÕTE	36
SUMMARY	39
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	41
Lisa. Ankeetküsitluse vorm	49

SISSEJUHATUS

Eestis on inimestele ettevõtlustegevusega alustamine tehtud väga mugavaks, kiireks ja soodsaks. Äriseadustiku (1995) järgi võivad füüsilised isikud asutada alates 01.02.2023 osaühingu kasvõi 1 sendiga. Iga täisealine isik, kellel on ID-kaart ning kes on valmis tasuma riigilõivu võib saada kiirelt äriühingu omanikuks (Justiitsministeerium, 2021).

Lõputöös käsitletakse ettevõtjaid, kellel on maksuriskide tekkimise oht. Autor on veendunud, et suurema maksuriskiga on ettevõtjad, kes ei esita majandusaasta aruandeid e-äriregistrisse ja ettevõtjad, kes on asutanud osaühingu sisse makseta. Samuti ettevõtjad, kelle tegevus pole registreeritud, kelle töötajad ei ole töötajate registris või kes ei esita tulu- ja sotsiaalmaksu, kogumispensioni ja töötuskindlustusmakse deklaratsiooni (vorm TSD) või käibemaksudeklaratsiooni (KMD).

Olenemata sellest, millise äritegevuse vormi ettevõtja valib, on ta kohustatud esitama iga majandusaasta lõpus riigile majandusaasta aruanded (Äriseadustik 1995) ja maksuhaldurile töövõtjate olemasolul igakuiselt vajalikud deklaratsioonid. Äriühingu juhatuse liige on kohustatud kõiki kohustusi täitma korraliku ettevõtja hoolsusega (Äriseadustik 1995). Maksuriski ohuga ettevõtjate puhul võib eeldada, et nad ei täida kõiki kohustusi korraliku ettevõtja hoolsusega ja neil võib tekkida probleeme maksuseadustes ja määrustes ettenähtud kohustuste täitmisega.

Lõputöö uuringus olevad ettevõtjad ei pruugi autori arvates kajastada oma reaalselt majandustegevust ning eeldatavasti on nende üheks eesmärgiks vähendada või hoiduda kõrvale tööjõumaksudest. See on probleemiks riigile mitte laekuvate maksude ja maksukahju näol. Keskmised ja suured ettevõtjad moodustavad ligikaudu poole Eesti majandusest ja maksavad kaaluka osa riigieelarve maksutulust (Eesti Vee-ettevõtete Liit, 2022). Maksu- ja Tolliamet on täheldanud kasvava trendina maksudest kõrvale hoidumist vältides registreerimist käibemaksukohustuslasena ning kasutades ka ettevõtetest raha väljaviimiseks käibemaksukohustuslasena registreerimata äriühingute nimel väljastatud fiktiivseid arveid (Maksu- ja Tolliamet, 2023a). Eesti elanike usk kaaskodanike ausasse maksukäitumisse on vähenenud, iga viies Eesti elanik arvab, et maksude tasumist on lihtne vältida. Maksu- ja Tolliamet võtab oma 2023 aasta tegevuste planeerimisel seda kindlasti arvesse, sest see saab eriti määravaks majanduslanguse perspektiivis. (Kantar Emor, 2022)

Lõputöö teema aktuaalsus väljendub rahandusministeeriumi finantspoliitika programmist, mille eesmärgiks on finantskeskkonna usaldusväarsuse ja konkurentsivõimelisuse tagamine (Rahandusministeerium, 2021). Maksu- ja Tolliameti 2023 aasta arengukavas nähakse ette kindlat eesmärgi: vähendada riigile saamata jäävat maksutulu, tagada võrdsem konkurentsikeskkond ning kaitsta Eesti ühiskonda maksupettuste eest (Maksu- ja Tolliamet, 2023b, lk 14).

Rahandusministeerium on koostanud maksukorralduse seaduse muudatuste väljatöötamise kavatsuse eesmärgiga muuta ettevõtluskeskkonda läbipaistvamaks ning motiveerida ettevõtjaid parandama oma maksukäitumist. Lisaks soovitakse, et Maksu- ja Tolliamet avalikustaks ettevõtjatele tehtud maksuotsuste resolutiivosa. (Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, 2023) 2023 aasta alguse seisuga on Maksu- ja Tolliamet kaardistanud ligi 20 000 ettevõtjat, kelle deklareeritud andmetes on täheldatud võimalikke käibemaksuriske ja kes tekitavad arvatavat maksukahju riigile kokku 94,4 mln euro ulatuses (Maksu- ja Tolliamet, 2023a).

Lõputöö uudsus seisneb selles, et autorile teadaolevalt ei ole uuritud Eestis maksuvõlglaste maksukäitumist. Varasemalt on uuritud maksuriske Tallinna kinnisvarabüroode näitel, milles analüüsiti konkreetse valdkonna äriühingute majandustegevust maksevõime suhtarvude abil (Miilberg, 2014). Paljudes töödes antakse ülevaade maksukuulekuse (Sulojeva, 2021; Sirk, 2022) ja maksupettuse mõistest (Suharukov, 2015; Tois, 2015; Reilson, 2008). Lõputöö teema on valitud Maksu- ja Tolliameti soovitatavate uuringute nimistust ning lõputöö raames läbiviidav uuring annab lisandväärtust Maksu- ja Tolliametile Eestis maksuvõlglaste suhtumisest nii maksudesse kui ka hoolsuskohustuse täitmisesse üldiselt.

Eelnevast tulenevalt on püstitatud lõputöö uurimisprobleemina küsimus: milline on maksuvõlglaste suhtumine maksudesse ja hoolsuskohustuse täitmisesse?

Uurimisprobleemi lahendamiseks on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1. Millised ettevõtjad on 01.01.2023 seisuga maksuvõlglaste?
2. Milline on nende majandusaasta aruande esitamiskohustuse täitmine?

Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada 2022 aasta maksuvõlglaste suhtumine maksukäitumisse.

Eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised uurimisülesanded:

1. Analüüsida ettevõtluse, ettevõtja hoolsuskohustuse ning maksukäitumise, maksukuulekuse ja maksuriskide teoreetilisi lähtekohti teadusallikatest tulenevalt.
2. Analüüsida 01.01.2023 seisuga Maksu- ja Tolliameti maksuvõlglaste nimekirja kantud ettevõtjate suhtumist maksude suhtes ning hinnata ettevõtja hoolsuskohustuse täitmist.
3. Siduda teooria ja analüüsi tulemusi ning teha järeldusi ja anda soovitusi.

Tegemist on empiirilise lõputööga ning selle eesmärgi täitmiseks kasutatakse kvantitatiivset uurimismeetodit. Andmete kogumiseks kasutatakse küsitlust struktureeritud veebipõhise ankeetküsimustiku abil. Selleks viiakse läbi ankeetküsitlus ettevõtjate seas, kes valitakse eesmärgipärase valimi alusel. Küsitlus suunatakse ettevõtjate kontakt meiliaadressidele, kuid ankeetküsitluse vastused on anonüümsed. Andmeanalüüsi meetodina kasutatakse kirjeldavat statistikat, meetodi rakendamine on sobilik ankeetküsitlusest saadud andmete kirjeldamiseks.

Lõputöö koosneb kahest peatükist. Esimese peatüki esimeses alapeatükis keskendutakse ettevõtluse olemusele ja teises alapeatükis ettevõtja hoolsuskohustuse täitmisele. Kolmandas alapeatükis on lahti kirjutatud, maksukuulekus, maksukäitumine ning millised maksuriskid ettevõtluses tekivad ning mis on nende tekkimise põhjused.

Teises peatükis analüüsitakse 01.01.2023 seisuga Maksu- ja Tolliameti maksuvõlglaste nimekirja kantud ettevõtjate hoolsuskohustuse täitmist ja maksuvõlgnevusega kaasnevaid võimalikke maksuriske, mille tulemusena saadakse teada nende maksukäitumise. Esimeses alapeatükis antakse ülevaate valimist ning millist metoodikat kasutatakse lõputöö eesmärgi täitmiseks. Teises alapeatükis analüüsitakse ettevõtjate võimalikke maksuriske maksuvõlglaste näitel ning selgitatakse välja nende suhtumise maksukäitumisse. Kolmandas alapeatükis teeb autor oma järeldused vastavalt analüüsis saadud tulemustele ja annab soovitusid Maksu- ja Tolliametile ning Registrate ja Infosüsteemi Keskusele.

1. ETTEVÕTLUSE JA MAKSUKÄITUMISE OLEMUS

1.1. Ettevõtluse olemus

Ettevõtlusuuringud ja ettevõtluse analüüs on olnud üks keerulisemaid teemasid majanduse analüüsi ajaloos. Ettevõtlusuuringud on sama vanad kui majanduse analüüsid ise. Ettevõtjate tähtsust majanduses on alati rõhutatud, kuid see pole kunagi jõudnud nii kaugele, et sellest kujuneks ühtne ja kõikehõlmav ettevõtlusteooria. (Grebel, 2004, p. 2)

Ettevõtlusel puudub tänase päevani konkreetne määratlus. Ettevõtluse kohta on kirjutatud läbi aegade palju teooriaid. Tänapäevane ettevõtluskäsitlus sai alguse 1990ndatel, kui leiti, et ettevõtlus on mitmetahuline nähtus, seega palju keerukam, kui esialgu arvati. Olulised tegurid ettevõtluses on ettevõtja, ettevõtluskeskkond ja valdkond, kuid arvestada tuleb ka nende kõikide koosmõju. Üha rohkem on tähelepanu nihkunud ettevõtja isikult ettevõtlusprotsessile, sellega seostuvatele protsessidele ja laiemale ühiskondlikule kontekstile. (Paes, *et al.*, 2014, lk 3)

Ettevõtlusega alustamise motiividest võib esikohal olla soov teenida kiiret kasumit, rajada jätkusuutlik äri või edendada sotsiaalset ettevõtlust (Elenurm, 2018, lk 19). Ettevõtluse uurijad ja arendajad on ühisel arusaamal, et ettevõtluse tuum on ärivõimaluste käsitlemine, uute ettevõtete loomine, areng, risk ning ressursside otsimine ja paigutamine (Kyrö, 2015, p. 602). Olulised tegurid ettevõtluses on ettevõtja, ettevõtluskeskkond ja valdkond, kuid arvestada tuleb ka nende kõikide koosmõju.

Ettevõtlust on defineeritud kui omaette distsipliini (Crocì, 2016, p. 2). Samuti kui praktikat, mis algab tegevusest ja uue organisatsiooni loomisest (Barot, 2015, p. 163). Ettevõtlus on edu võti ja kunst (Chang & Wyszomirski, 2015, p. 28). Ettevõtluse definitsioone on palju, mõned neist näevad ettevõtlust eduka organisatsiooni protsessina ja teised määratlevad ettevõtlust kui mõtteviisi ja oskuste arendamist. Ettevõtluse määratluse lõppsiht on aga töökohtade loomine ja majanduse arendamine (Barot, 2015, p. 163). Ettevõtlust on kahte tüüpi, esimene on võimalustel põhinev ettevõtlus. Ettevõtja tajub ärivõimalust ja arendab äriühingut oma karjäärina. Teiseks on vajaduspõhine ettevõtlus, mis tekib siis, kui inimesel pole võimalust muud moodi elatist teenida, kui asutada oma äriühing. (Barot, 2015, p. 163) Ettevõtlus pole sel juhul valik, vaid suund. Sellised inimesed ei väärtusta ettevõtlust, nad valivad ettevõtluses

osalemise, sest muud tööturuvõimalust neil lihtsalt ei ole. (Gries & Naudé, 2011, p. 218) Sellist suunda nimetatakse sunnitud ettevõtluseks (Kirsipuu, 2010, 104).

On selge, et äritegevuses on ettevõtlus loomulik nähtus. See on osa ärielist ja aitab kaasa edukale ärikorraldusele. Äriühing on jätkusuutlik, kui juhtkonnal on olemas ettevõtlusoskused ning nad on suunatud arengule ja valmis omandama uusi teadmisi. Ettevõtlusprotsess võimaldab inimestel areneda ja tulla toime ebakindlusega. Üldiselt aitab ettevõtluse definitsiooni mõistmine aktsepteerida ja tajuda ettevõtlusprotsessi osana ärielist. (Diandra & Azmy, 2020, p. 235) Seega on igal organisatsioonil kasulik mõista ettevõtluse mõistet, ettevõtluse liike ning osata ettevõtlusega eesmärgipäraselt tegeleda. See peaks aitama inimestel arendada õigeid hoiakuid, motiive ja kavatsusi. Lisaks on kasulik osata ebaõnnestuda ja uuesti otsast alustada. (Arruti & Paños-Castro, 2020, p. 834)

Ettevõtlus on alati viidanud tulutoovale tegevusele, riskides ettevõtja isikliku varaga, siiski on selle tänapäevane tähendus palju laiem. Kaasaegne käsitlus ei ole suunatud ainult raha teenimisele, vaid selles keskendutakse ka sotsiaalsele ja ühiskondlikule kasule. (Raudsaar, *et al.*, 2015, p. 103) Üldlevinud arusaam seob ettevõtliku tegevuse eesmärgiga teenida kasumit, riskides samal ajal isiklike investeeringute kaotamisega. See arusaam on muutunud laiemaks. Ettevõtte all mõistetakse nüüd iseseisvat majandusüksust, mille varad on eraldiseisvad omanike isiklikust varast ja mille juhtimine on eraldiseisev olemasolevast tööjõust ja kapitalist. (Raudsaar, *et al.*, 2015, p. 105) Ettevõtlust on võimalik defineerida mitmel erineval viisil, kuid selle lõppsiht on töökohtade loomine ja majanduse arendamine. Küll aga kaasaegne käsitlus ettevõtlusest ei ole suunatud ainult raha teenimisele, vaid keskendub ka sotsiaalsele ja ühiskondlikule kasule.

Kõigis eluvaldkondades esineb ettevõtlust: isikliku arengu edendamine, aktiivne ühiskonnaelus osamine, töötajana või FIE-na tööturul alustamine ja muud ettevõtmised (kultuurilised, sotsiaalsed või ärilised). See põhineb ettevõtluse laial definitsioonil, mis omakorda põhineb kultuurilisel, sotsiaalsel või majandusliku väärtuse loomisel. Seega hõlmab ettevõtluse definitsioon erinevaid ettevõtluse liike, sealhulgas ettevõttesisest ettevõtlust, sotsiaalset ettevõtlust, rohelist ettevõtlust ja digitaalset ettevõtlust. See kehtib üksikisikute ja organisatsioonide kohta ning see viitab väärtuse loomisele nii era kui ka avalikus sektoris. Lõpuks on ettevõtlus neutraalne ehk ideede ja võimaluste olemasolul saab tegutseda, et luua teistele inimestele väärtust, mis tahes valdkonnas. (Bacigalupo, *et al.*, 2016, p. 6)

On kirjutatud ka olulisematest põhitõdedest, mis ettevõtluse kohta käivad. Esimene nendest viitab eelkõige kohustusele mitte kedagi ja mitte midagi oma tegevusega kahjustada. See kehtib nii ettevõtte juhtide kui ka töötajate kohta, sõltumata sellest, milline on nende arusaam äri eesmärgist või olemusest. Teine põhitõde hõlmab ettevõtluse rolli kujundamist ühiskonnas, vaadeldes väärtusi, mida viivad ellu tänapäeva turud ja äriühingud. Laialt levinud arvamuse kohaselt on turud ja äriühingud seotud sotsiaalse heaolu suurendamisega. Kolmas põhitõde viitab ühiskonna peamistele sotsiaalsetele ja poliitilistele ametiasutustele. Tuleb vaadelda nende rolli majandustegevuse kujundamisel ning teha selgeks asutused, mis moodustavad sealse ettevõtluse tausta. Seda tehes võib selguda, et äriühingute kohustused ja põhimõtted ühiskonna ees võivad poliitiliste institutsioonide omadest erineda ning äriettevõtetel on selle tõttu piirangud. (Nien-hê, 2017, p. 294)

Ettevõtlusprotsessi peamiseks tunnuseks on uue äriühingu loomine, mis võib hõlmata: uue toote turule toomist, olemasoleva toote tutvustamist uuele turule või uue äriühingu/organisatsiooni loomist (Bygrave & Zacharakis 2010, pp. 2–3). Kuigi ettevõtlusprotsess luuakse ärivõimaluse või äriidee äratundmisest, on eduka ettevõtlusprotsessi eeldused tihedalt seotud ettevõtja kui indiviidi isikuomadustega, tema meeskonna võimekusega ja sõltuvate muutujatega, mis võivad mõjutada kogu ühiskonda. Protsessil on eristatavad etapid, sealhulgas ärivõimaluse äratundmine, tegevuse alustamise otsus, ressursside jaotamine ja juhtimine, äriühingu asutamine, selle kasvu juhtimine ja lõpuks ettevõtlustegevusest kasumi või kahjumi saamine ning vajadusel äriühingust väljumine. (Baron & Shane, 2008, pp. 13–17) Lisaks toimub ka äriühingute üleandmine järgmistele põlvkondadele või siis nende edasimüük. Ka äriühingu üleminekul vastutab ülevõtja kõikide kohustuste eest. (Güldenkoh, 2014, p. 67)

Ettevõtluse protsess hõlmab uue äriühingu loomist, mis võib omakorda hõlmata uue toote turule toomist, olemasoleva toote tutvustamist uuele turule või uue äriühingu/organisatsiooni loomist. Ettevõtlusprotsessi edukus sõltub ettevõtja isikuomadustest, meeskonna võimekusest ja sõltuvatest muutujatest.

Organisatsioonide jätkusuutlikust ja tulemuslikkust mõjutavad suurel määral nende juhid. Seetõttu on oluline teada, millised on vajalikud ja kasulikud isiksuseomadused ettevõtjale, kes soovib olla edukas ja saavutusrikas. Isikud, kes on iseloomult algatusvõimelised, tegusad, ettevõtlusvaimuga ning kellel on tahe areneda, on ettevõtlikud. Nende jaoks on ettevõtlus aktiivne valdkond ja aitab arendada selliseid omadusi nagu võime oma ideid ellu viia, olla paindlik ja kiiresti reageerida. Ettevõtlus hõlmab nii isiklike omaduste kui ka sotsiaalsete

väärtuste arendamist, mida iseloomustavad isikuomadused nagu vastutus, pühendumus, visadus ja tugev tööeetika. (Valenciano, *et al.*, 2019, p. 3) Kuna konkurents on tänapäeva ärimaailmas tihe, peavad juhid määrama kindlaks õiged äristrateegiad. Vaja on uuenduslikku, ettevõtlikku ja julget juhimudelit. Ettevõtlikel juhtidel on oma heade omaduste ja strateegiliste perspektiivide abil võimalik määrata parimad strateegiad, mis sobivad tänapäeva globaalsesse majandusse. Need juhid on inimesed, kes suudavad oma ettevõtlustegevuse kaudu anda äriühingule konkurentsieelise, sest ettevõtlikud juhid suudavad hinnata ettevõtlusvõimalusi. (Ersari & Naktiyok, 2022, p. 48)

Ettevõtlik mõtteviis võib aidata ettevõtjatel ideid ellu viia ja oluliselt suurendada nende tööalast konkurentsivõimet (Baschiera, *et al.*, 2018, p. 9). Ettevõtlik mõtteviis on meeleseisund, mis suunab inimese käitumist positiivsete ettevõtlustulemuste poole ja mida saab arendada läbi mõtlemisharjumuste (Fayolle, 2008, p. 199). Ettevõtlik mõtteviis annab kohese otsustamise eelise ja aitab kohaneda kiiresti keskkonnamuutustega, mida organisatsioonis alati ette ei nähta (Antoncic & Hisrich, 2004, p. 521). Selline mõtteviis on oluline nii juhtide, töötajate kui ka üksikettevõtjate jaoks, sest see aitab kaasa enda ja ühiskonna arengule (Ireland, *et al.*, 2003, p. 967). Kuna ettevõtete tulemuslikkust mõjutavad oluliselt nende juhid, siis on oluline, et äriühingul oleksid ettevõtlikud juhid. Just nemad suudavad anda äriühingule konkurentsieelise, määrata õiged äristrateegiad ja ideid ellu viia.

Ettevõtja on olnud majandusajaloo pöördepunkt. Tema tähtsuses pole kunagi kaheldud ei poliitikas ega majanduses. Tõepoolest, on tõendeid selle kohta, et ettevõtluse kõrge tase loob töökohti, majanduskasvu ja seeläbi ka heaolu. Just ettevõtja - tegude inimene, kangelaslik inimene on majandusliku õitsengu võtmelement. (Grebel, 2004, p. 13) Ettevõtjate ühisteks tunnusteks on ette näha projektide väljavaateid, uuendusvõimelisus, riskide võtmine ning enesekindlus ja võime tulla toime ettenägematute ja ebasoodsate tingimustega (Paul, *et al.*, 2017, p. 326).

Ilmselt iga riik soovib omada konkurentsivõimelist ja uuenduslikku ettevõtluskeskkonda, millel on jõuline mõju majandusele. Nii on igal riigil oma majandusarengule pühendatud strateegia. Ettevõtlusega alustamisel tuleb arvestada asjaoludega nagu ehituslubadega tegelemine, elektri hankimine, kinnisvara registreerimine, laenu ja investorite saamine, maksude maksmine, piiriülene kauplemine, lepingute jõustamine, töötajate palkamine. Need tegurid mõjutavad inimeste huvi uue äriühingu asutamise vastu. Paljud inimesed on vähemalt korra mõelnud äriühingu loomisele. Ja kuigi see on suur vastutus, võimaldab see suuremat

kontrolli töö ja sissetulekute üle. Milline on parim vanus äriühingu loomiseks, ei oska täpselt välja tuua. Kuid juba varajases eas ettevõtluses osalemine toob kaasa mitmeid eeliseid, näiteks: pikaajaline kasu (ettevõtluses osalemisele kulutatud aeg on õppeprotsess, mille jooksul areneb välja hulk ettevõtte juhtimiseks vajalikke oskusi), tolerantsus, suurenenud motivatsioon ja kohanemisvõime. Ettevõtte asutamine võib olla keeruline protsess, kuid edu korral tasub see ära. (Skorupa, *et al.*, 2021, p. 93)

Äriideede elluviimine väljendub eelkõige ettevõtluse kitsamas tähenduses. Seda saab rakendada ettevõtlusega alustamisel, tegutsevas äriühingus uute toodete arendamisel ja turule toomisel ning muude uuenduste tegemisel, samuti mitmesugustes sotsiaalsetes olukordades. Äriideede elluviimise tuumaks on ettevõtlusprotsess, kus indiviid aktiivselt osaledes panustab väärtuse loomisse ja kus tema ettevõtlikkus on otsustava tähtsusega ärivõimaluste avastamisel. See valdkond sisaldab ärivõimalusi, keskkonna mõistmist ja finantskirjaoskust, mis kõik on vajalikud edukaks tegutsemiseks ettevõtluskeskkonnas. (Baggen, *et al.*, 2018, p. 737)

Millised on tegurid, mis määravad ettevõtlusvõimaluste tundmise ja ärakasutamise, et alustada ettevõtlusega? Peamised tegurid, mis mõjutavad seda võimaluste äratundmise ja arendamise põhiprotsessi, mis viib ettevõtte asutamiseni, on järgmised: ettevõtlikkus, eelteadmised, sotsiaalsed võrgustikud ja isiksuseomadused (sealhulgas optimism, distsipliin ja loovus). (Ardichvili & Cardozo, 2000, p. 105) Edukate võimaluste avastamise eelduseks on ka eelteadmised turust ja klientide probleemidest ja vajadustest. Eelteadmised saadakse asjakohasest haridusest, kogemustest või mõlemast korraga. (Ardichvili & Cardozo, 2000, p. 116) Kui ärijuhtimise kogemusega inimesed tunduvad oma kogemuste ja otsustusoskuste tõttu sobivamad juba väljakujunenud ettevõtete juhtideks, siis omavad noored spetsiifilisi omadusi, mis sobivad ideaalselt ettevõtlusega alustamiseks. Ettevõtluskeskkond ei saa areneda ilma uudsuse ja innovatsioonita ning edukatel noortel on väärtuslik panus. Värske loovuse ja entusiasmi ressurssidega tööturule sisenedes saavad väärtuslikud noored muuta mitte ainult ülemuste suhtumist inimressurssi, vaid kogu ärimaailma. (Skorupa, *et al.*, 2021, p. 93) Noortel on kõrgelt arenenud ettevõtlik vaim, neid peetakse ettevõtlikumaks kui eelnevaid põlvkondi. Statistika järgi alustavad tänapäeva noored kaks korda rohkem ettevõtteid kui beebibuumi põlvkond. Uuel põlvkonnal ettevõtjatel, nimega *millennipreneurs*, on ambitsioonide ja juhirolli poolest erinev lähenemine ettevõtlusele kui vanematel põlvkondadel. Samuti on enamik neist pärit perekondadest, kelle vanemad omavad äriühinguid ja see asjaolu annab neile mitmeid eeliseid (teadmised teatud valdkonnas, võrgustikud, kapital). (Skorupa, *et al.*, 2021, p. 94)

Kokkuvõtvalt selgus, et ettevõtlust võib kirjeldada kui äritegevust, üldjuhul uue ja uuendusliku organisatsiooni käivitamise ja juhtimise protsessi, mille eesmärk on teenida kasumit ja saavutada edu. See hõlmab võimaluste poole püüdlemist, riskide võtmist, väljakutseid ning kohanemisvõimet. Ettevõtjad on isikud, kellel on visioon, innukus ja sihikindlus oma äriühingu loomiseks ja arendamiseks ning kes on valmis investeerima aega, energiat ja ressursse, et ideid ellu viia. Traditsiooniline arusaam ettevõtlusest on kasumi teenimine ja riski võtmine, kuid kaasaegne vaade on rohkem keskendunud sotsiaalsetele ja kogukondlikele hüvedele. Ettevõtluse mõistmine võib aidata üksikisikutel ja organisatsioonidel kujundada välja õiged hoiakud, motivatsioonid ja kavatsused edukate ettevõtete loomiseks ja säilitamiseks.

1.2. Ettevõtja hoolsuskohustus

Äriühingu juhtkond peab langetama äriühingu huvides olulisi otsuseid. Sageli on need otsused strateegilised ja võivad hõlmata suuri rahasummasid. Igalt inimeselt eeldatakse otsuste tegemisel diskreetsust. Kasutada tuleb kaalutusõigust, võttes arvesse enamikku teadaolevatest teguritest ja teabest, mida on võimalik koguda vähese vaevaga, ning ka teavet, mida iga kõrgema staažiga inimene peaks otsima ja teadma. Sellise asja tegemata jätmist võib nimetada kohustuste eiramiseks, mis tähendab eelkõige hoolsuskohustust ja lojaalsuskohustust. Lojaalsus- ja hoolsuskohustust tuleb mõista ja tõlgendada kontekstis, milles isik on otsuse teinud, ning see mõjutab otsustamist selle kohta, kas isik on kasutanud kaalutusõigust või mitte. Kiiresti muutuvates oludes võib äriühingu juht, kes seisab silmitsi teatud hädaolukordadega või on lihtsalt sunnitud tegema muutust ärikeskkonna tõttu, langetada konkreetse otsuse – mis võib olla selge kõrvalekalle standardsetest tavadest ja ettevõttes kehtestatud normidest. (Agarwal, 2014, p. 2)

Juhatuse liikmetel lasub oma ametikohast tulenevalt äriühingu ees vastutus. Nad peavad äriühingut juhtima. Juhtimiseks ei piisa sellest, et nad on ausad ja korralikud ning suhtlevad avalikkusega, kujundades ettevõttest hea mulje. Nad peavad teadma, mis nende äriühingus toimub ning olema äärmiselt tähelepanelikud ja hoolsad. (Cameron III & Scaletta, 1989, p. 1135) Hoolsuskohustus, on kohustus pöörata tähelepanu äriotsustele ja rakendada ratsionaalseid meetmeid. Hoolsuskohustusest on kirjutatud kui moraalsest kohustusest ametikohal. Esimeseks hoolsuskohustuse komponendiks on kohustus jälgida mõistlikult ettevõtluse arengut tervikuna ning rakendada asjakohaseid meetmeid, et olla informeeritud ja saada asjakohast teavet. Hoolsuskohustuse hulka kuulub ka uurimise ja küsimuste esitamise kohustus. See kohustus eeldab kohustust jälgida teavet, mis võib viidata murettekitavatele

märkidele. Need kohustused on seotud saadud teabe kasutamisega ja kohustusega osaleda õiges otsustusprotsessis, et oleks võimalik vastu võtta mõistlikke ärilisi otsuseid. (Ponta, 2015, p. 39)

Hoolsuskohustuse järgimisel on kasutatud mõisteid "mõistlik" ja "keskmine ettevaatlik inimene". Juhatuse liikmel on kohustus tegutseda viisil, mis esindab ettevõtte parimaid huve ja rakendada seda hoolsust, mida ühelt keskmiselt ettevaatlikult inimeselt eeldatakse. (Ponta, 2015, p. 40) Ettevõtete juhatustel on kohustus kindlustada, et organisatsioonis on olemas teabe- ja aruandlussüsteemid, mis on mõistlikult kavandatud pakkuma õigeaegset ja täpset teavet, mis on piisav, et võimaldada juhtkonnal ja juhatusel oma ulatuse piires teha teadlikke otsuseid (Rosen, 2004, p. 1170). Juhatuse liige peaks järgima oma kutseala tehnilisi ja eetilisi standardeid, püüdma pidevalt arendada oma oskusi ja teenuste kvaliteeti ning täitma oma ametialast vastutust oma parimate võimaluste piires (Love & Eickemeyer, 2020, p. 7).

Hoolsuskohustuse põhieesmärk on motiveerida juhte tegutsema hoolsalt ja äriühingu parimates huvides (Winner, 2022, p. 10). Juhatuse liige peab täitma oma kohustusi heas usus ja hoolsusega, mida tavapäraselt arukas inimene näitaks üles sarnases ametis sarnastel asjaoludel. Kõige lihtsama ning levinuma arusaama kohaselt tähendab väljend „heas usus“ eelkõige ausat käitumist. Seda nii äriühingu kui ka ühiskonna ja riigi suhtes, juhatuse liige on kohustatud seisma hea selle eest, et ei tema ise ega ka äriühing käituks ebaseaduslikult. Juhatuse liige peab täitma oma kohustusi viisil, mis tema mõistusliku arvamuse kohaselt on äriühingu parimates huvides. (Cameron III & Scaletta, 1989, p. 1135) See määratlus ei ole mingil juhul ammendav, kuid mingi pildi mõiste sisust see siiski annab. Heauskus hõlmab ääretult palju komponente, selle olemasolu või puudumist võib (ja isegi tuleb) hinnata arvukatel juhtudel. (Kalaus, 2000, lk 272)

Juhatuse liikmetel on ametikohast tulenev vastutus ja nad peavad äriühingut juhtima, tagades selle arengu ja hea käekäigu. Järgima peab hoolsuskohustust, mis hõlmab äriotsuste mõistlikku jälgimist ja rakendamist, samuti teabe kogumist ja uurimist, et saada asjakohast teavet. Tegutseda tuleb äriühingu parimates huvides, rakendades sellist hoolsust, mida ühelt keskmiselt ettevaatlikult inimeselt eeldatakse, sealhulgas järgima õiguslikke ja eetilisi standardeid ning tagama ausa käitumise.

Lähtudes üldisest hoolsuskohustuse olemusest ning äriühingu juhtorganite pädevusest ja funktsioonidest, võib formuleerida rea tegevusi, mida juhtorgani liige peab äriühingu

juhtimisel tegema, selleks et äriühingu tegevus oleks seaduslik, jätkusuutlik ja kasumlik (Tiivel, 2005, lk 626):

- juhtorganid peavad töötama välja äriühingu eesmärgid ja äriplaani nende elluviimiseks;
- rakendama sobivat ja mõistlikku äriliste otsustuste vastuvõtmise protsessi, mis sisaldab hoolikat ettevalmistust, regulaarseid koosolekuid, nõupidamisi spetsialistidega, aruandlust ja infovahetust;
- koostama aastaeelarve jms;
- rakendama lisaks välisauditile äriühingu siseselt tehingute jms eel- ja järelkontrolli;
- valima pädevad juhtivtöötajad, kes on omakorda võimelised valima pädevad alluvaid;
- korraldama ettevõtte töö nii, et töötajatele on õigeaegselt antud tööülesannete täitmiseks vajalik informatsioon jms, seal hulgas info tööga seotud õigusaktides sisalduvate nõuete kohta;
- töötama välja riskide juhtimiseks sise-eeskirjad ja protseduurireeglid;
- teostama järelevalvet suuremate tehingute üle.

Nõuetekohane hoolsus viitab tavaliselt otsustusvõimele, hoolikusele, ettenägelikkusele ja sihikindlusele, mida inimeselt teatud tingimustes mõistlikult eeldatakse. Seda standardit rakendatakse väga erinevates kontekstides, olgu selleks siis maanteel sõitmine või taustakontroll. Täpne määratlus tehakse tavaliselt igal üksikjuhul eraldi, lähtudes iga juhtumi seadusest ja asjaoludest. (Love & Eickemeyer, 2020, p. 7)

Ettevõtete juhtide kohustus tegutseda ametialase hoolsusega sisaldab eeldust, et neid peetakse ettevõtte äriasjade ajamise valdkonna professionaalidena, kuigi tegelikult ei pruugi olla neil vastavat haridust ega kogemust. Seega tuleks enne juhi kohustuste täitmisele asumist ettevõtte asjaajamiseks vajaliku hariduse, teadmiste või kogemuste puudumisel kvalifitseerida seda nõutava hoolsuse rikkumisena. Asjaolu, et juhatuse liikmel puudub vajalik haridus või ei tunne piisavalt õigusnorme, ei pruugi välistada oma vastutust ettevõttele tekitatud kahjude eest. Äriühingu juhatusse nimetamisega nõustudes garanteerib juht, et tal on vajalikud oskused usaldatud ametikoha täitmiseks. (Gliniecki, 2022, p. 70) Eeldades, et kellelgi ei ole absoluutseid ja kõikehõlmavaid teadmisi, peavad ettevõtte juhid otsima professionaalset nõu ekspertidelt. Kui seda ei tehta, peetakse võimatuks tuvastada õigesti asjaolusid, mis paljastaks ametialase hoolsuse puudumise. (Gliniecki, 2022, p. 71)

Seega enne juhi kohustuste täitmisele asumist tuleks veenduda, et juhil on vajalikud oskused ja teadmised ettevõtte asjaajamiseks, sest vastasel korral võib see kaasa tuua nõutava hoolsuse rikkumise. Ettevõtte juhid peaksid vajadusel otsima professionaalset nõu ekspertidelt, et tagada ametialase hoolsuse nõuetekohane täitmine.

Äriühingu juhtide õigusvastane käitumine võib eelkõige tuleneda nii äriühingule (nt maksu-, raamatupidamis-, keskkonna-, tarbija-, konkurentsieeskirjad) kui ka juhtidele suunatud kohustuste (korraldused, keelud) täitmata jätmisest (Gliniecki, 2022, p. 67). Majandusaasta aruannete esitamata jätmisega kaasnev läbipaistvuse ja vastutuse puudumine võib negatiivselt mõjutada äriühingu mainet ja finantstulemusi. On leitud, et äriühingutel, mis ei esita aastaaruandeid, langeb turuväärtus ja kasumlikkus, samas kui need, mis esitavad õigeaegselt aruanded, kogevad positiivset tureaktsiooni. Läbipaistvuse ja vastutuse puudumine võib viia sidusrühmade, sealhulgas investorite, töötajate ja klientide usalduse vähenemiseni. Läbipaistvus ja ausus on kaks peamist tegurit, mis aitavad kaasa usalduse loomisele äriühingu vastu ning vastupidi, läbipaistvuse ja vastutuse puudumine võib põhjustada usalduse vähenemist ja halba mainet. (Kamarudin, *et al.*, 2017, p. 74)

Selgub, et majandusaasta aruannete esitamata jätmine võib negatiivselt mõjutada äriühingu mainet ja finantstulemusi ning põhjustada usalduse vähenemist sidusrühmade seas. Läbipaistvus ja ausus on samuti olulised tegurid, mis aitavad kaasa usalduse loomisele äriühingu vastu, samas kui läbipaistvuse ja vastutuse puudumine võib põhjustada usalduse vähenemist ja halba mainet.

Hoolsuskohustuse mitmekesisuse tõttu on võimatu täpselt määratleda soovitud viisi ettevõtte äriasjade korraldamiseks nii, et see oleks kehtiv hoolsuse muster. Samuti võivad mõjutada konkreetsed asjaolud, mis puudutavad kõnealust ettevõtet, näiteks selle suurus või äritegevuse ulatus. (Gliniecki, 2022, p. 70) Muidugi ei ole hoolsuskohustus täpne reegel, vaid midagi, mida õigusteadlased ja majandusteadlased nimetavad standardiks, see on üldpõhimõte, mida tuleb täpsustada vastavalt juhtumi täpsetele asjaoludele (Winner, 2022, p. 10).

Kokkuvõtvalt selgus, et ettevõtja hoolsuskohustus ulatub kasumi maksimeerimisest kaugemale. Ettevõtjatelt eeldatakse olemasoleva teabe põhjal parimat otsustusvõimet ning selle tegemata jätmist võib pidada kohustuste rikkumiseks. Oluline on olla teadlik, hoolas ja tähelepanelik otsuste tegemisel ning eetiliste ja tehniliste standardite järgimisel. Lisaks seaduses ettenähtud kohustustele on ettevõtjatel moraalne ja eetiline kohustus tegutseda oma äriühingu parimates

huvides. See hõlmab näiteks oma äritavade läbipaistvust, mis aitab kaasa usalduse loomisele äriühingu vastu, samas kui läbipaistvuse ja vastutuse puudumine võib põhjustada usalduse vähenemist ja halba mainet. Majandusaasta aruannete esitamata jätmine võib negatiivselt mõjutada äriühingu mainet ja finantstulemusi ning põhjustada usalduse vähenemist sidusrühmade seas.

1.3. Maksukuulekuse, maksukäitumise ja maksuriskide olemus

Maksud on kui kokkulepe – riik tagab oma kodanikele avalike hüvede kaudu teenuseid ja kodanikud annavad oma panuse riigi toimimiseks (Nestor, *et al.*, 2020, p. 1028). Need teenused on tavaliselt avalikud hüved, nagu riigikaitse, tervishoid, politsei ja muud. Selliste teenuste rahastamiseks peab riik inimestelt, olenevalt nende finantssuutlikkusest, koguma tulu maksustamise kaudu. Seetõttu on füüsiliste isikute ja ettevõtjate otsus maksudest kõrvale hiilida sotsiaalne probleem. (Fotiadis & Chatzoglou, 2021, p. 1068) Maksude korralik maksmine on inimeste üks tähtsamaid kohustusi riigi ees ning ilma maksutuluta laguneks riik üsna pea laiali.

Teoreetilistest allikatest leidub tõendeid, mis toetavad seisukohta, et inimeste usaldus riigi vastu mängib nende üldises maksukuulekuses määravat rolli (Kirchler & Maciejovsky, 2001, p. 174). Usaldus valitsuse vastu näitab, mil määral toetab inimene valitsuse tegevust. Usaldus valitsuse vastu võib suurendada maksumaksjate positiivset käitumist nõuete täitmisel. Paljud uuringud kinnitavad, et usaldusel on otsene positiivne mõju inimeste suhtumisele. Seega mõjutab usaldus valitsuse vastu positiivselt tarbijate suhtumist. (Chandrasekaran, 2020, p. 4) Üldise maksukuulekuse määratlusi esineb mitmeid. Näiteks on maksukuulekus üksikisiku, ettevõtte või maksu maksva üksuse motivatsioon järgida vabatahtlikult maksuseadusi ja maksuhalduri nõudeid. Maksukuulekust on defineeritud ka üldiselt kui valmisolekut järgida maksuseadusi, et luua stabiilne riigimajandus ning kirjeldatud kui motivatsiooni maksta ja järgida maksuseadusi psühholoogilisest vaatenurgast. Tehniliselt on maksukuulekus olemas siis, kui maksumaksjad teatavad kogu oma tulust ja maksavad vastavad maksud maksusätete alusel. (Cahyonowati, *et al.*, 2022, p. 413) Maksukuulekust on käsitletud ka kui individuaalset arukust makse minimaalselt tasuda. (Kirchler & Maciejovsky, 2001, p. 174)

Võib välja tuua, et usaldus valitsuse vastu mängib olulist rolli inimeste maksukuulekuses. Inimeste maksukuulekuseks peetakse oma kogu tulu deklareerimist ja selle ausal maksmisel vastavalt maksusätetele.

Paljudes teadusallikates kirjutatakse, et enamik maksumaksjaid on oma maksukäitumises ausad, olenemata sellest, kas on või ei ole võimalusi maksudest kõrvalehoidumiseks. Maksuaruandluse nõudeid järgivad isikud võivad siiski kasutada maksude minimeerimise tehnikaid, olenevalt nende rahalistest eesmärkidest ja juurdepääsust maksuhaldusstrateegiatele ja nende teadlikkusest. Kõrgeima tulumaksu piirmääraga isikutel on suurem rahaline eesmärk osaleda legaalse sissetuleku ümberpaigutamises, muutes üksikisiku tulu ettevõtte tuluks, mida olenevalt riigist, maksustatakse oluliselt madalama maksumääraga või ei maksustata üldse. (Hjelström, *et al.*, 2020, p. 495)

Maksukäitumine ja maksudest kõrvalehoidumine on seotud ka isikliku eetikaga, sest isiklik eetika on seotud sellise käitumise tajutava süü ja häbitundega. On olnud oluline arusaam, et erinevat tüüpi maksukäitumist juhivad erinevad isikuomadused. Vähem agressiivset, tavaliselt seaduslikku käitumist põhjustavad peamiselt rahalised kaalutlused, kättesaadavus ja teadlikkus maksuplaneerimise võimalustest. Seevastu on teatatud, et agressiivsem isiklik maksukäitumine, nagu maksukohustuste täitmata jätmine või maksudest kõrvalehoidumine, on seotud isikliku eetika ja riskikalduvusega. (Hjelström, *et al.*, 2020, p. 495)

Arvestades maksudest kõrvalehoidmise keerukust ja majanduslikke tagajärgi, on seda peetud oluliseks probleemiks. Maksudest kõrvalehoidmine on üks mitmest viisist, kuidas äriühingud saavad oma tulu suurendada, neil võivad olla erinevad eelistused, kuidas maksude tasumist vältida. (Elaoud & Jarboui, 2021, p. 28) Äriühingu juhtimine on üks teguritest, mis mõjutab maksudest kõrvalehoidumist. Nende jaoks suurendab maksudest kõrvalehoidumine raharessursse, seetõttu on äriühingud motiveeritud maksudest kõrvale hiilima. (Junbing, *et al.*, 2022, p. 3)

Mis puudutab tahtlikku maksudest kõrvalehoidumist, siis traditsiooniline majanduslik seisukoht viitab sellele, et maksudest kõrvalehoidumise otsus sõltub maksudest kõrvalehoidumise eelistest (st maksude kokkuhoiust), sellise käitumise kuludest (st vahelejäämise tõenäosusest) ja sellest tulenevast karistusest. Lisaks on näidatud, et isikuomadused, nagu isiklik riskikalduvus ja eetika, muudavad sellise käitumise kulusid. Isiklik riskikalduvus on seotud maksudest kõrvalehoidumise otsusega, sest maksudest kõrvalehoidumine on riskantne tegevus, millest oodatakse kasumit, kuid millel on ka langusrisk, kui maksuhaldur peaks sellise käitumise avastama. Kõrge isikliku riskikalduvusega inimesed kalduvad seega suurema tõenäosusega maksudest kõrvalehoiduma, kuna nad tajuvad vahelejäämise riski väiksemana. (Hjelström, *et al.*, 2020, p. 495)

Maksudest kõrvalehoidmise võimalused ei ole ainult seadusevastased, makse on võimalik vältida ka õiguspärasel viisil seadustes olevaid lünki ära kasutades või tulusid mujale ümber jaotades (Kirchler & Maciejovsky, 2001, p. 174). Makse välditakse kahel viisil. Maksudest kõrvalehoidmine seaduse piires (seaduslikuks peetav maksukohustuse oluline minimeerimine) ja maksudest kõrvalehoidmine seadust rikkudes (maksupettused). Mõlemal viisil maksude vältimine on seotud nõrkade isiklike huvidega maksusüsteemi panustada. Maksude vältimist seaduse piires seostatakse arusaamaga, et maksusüsteem on lihtsalt ebaõiglane ja seaduses on lünki, mida saab ära kasutada, samas kui maksudest kõrvalehoidmist läbi ebaseaduslike pettuste seostatakse arusaamaga, et see on tühine kuritegu. (Onu, *et al.*, 2019, p. 2)

Olgugi, et enamik maksumaksjaid on oma maksukäitumises ausad, kasutatakse maksude minimeerimiseks legaalseid võimalusi. Maksukäitumine on seotud isikliku eetika ja riskikalduvusega. Maksudest kõrvalehoidmine on tõsine sotsiaalne probleem, mis võib suurendada äriühingute tulu, mistõttu on nad motiveeritud maksudest kõrvale hiilima.

Teaduslikes allikates ei ole veel üldist üksmeelt maksuriski mõiste määratluses, küll aga võib maksudest kõrvalehoidmist defineerida kui selgesõnalist maksude tasumise vähendamist äriühingus. Risk viitab äriühingu finantstulemuste hajutamisele ja peegeldab ebakindlust tuleviku suhtes. Suur osa majanduses tegutsevatest äriühingutest tegeleb maksude vältimisega. Samuti viitavad teoreetilised allikad sellele, et maksude vältimine ei pruugi olla jätkusuutlik. (Drake, *et al.*, 2019, p. 170) Maksurisk on finantsriskide vorm. See kujutab endast rahalise vastutuse tekkimise võimalust, seal hulgas nõudeid maksuorganite poolt. (Lukashina, 2011, p. 142)

Maksuriskide peamiseks vormideks majanduses on maksustamisalaste otsuste mittevastavus kehtiva seadusandluse nõuetele. Näiteks äriühingu dokumentatsiooni mitte säilitamine, maksude tasumise ja ametiasutuste poole pöördumise tingimuste rikkumine ning tehnilised vead maksustamise ja raamatupidamise protsessis. (Poltorak & Volosyuk, 2016, p. 36) Maksudega seotud riske nimetatakse maksuhalduri vaatenurgast maksuriskideks. Maksuriski peamiseks põhjuseks on äriühingute kohta teabe puudumine maksukogujatel ehk ametiasutustel. Maksurisk laiemas tähenduses tähendab, et maksutulu ei suuda erinevatel põhjustel täita riigi ülesandeid. Maksurisk kitsamas tähenduses on maksukohustuste mittetäitmise risk. Maksumaksjate maksualane käitumine ei ole kooskõlas kehtivate maksuseaduste ja -määrustega. Maksurisk mitte ainult ei tähenda, et maksumaksjad ei suuda maksukohustusi nõuetekohaselt täita, vaid ka seda, et makse ei tasuta õigel ajal või makse

makstake vähem kui peaks. (Fang & Ouyang, 2022, p. 2) Maksudest kõrvalehoidumisel saadud tulu kasutatakse peamiselt isiklikuks tarbimiseks, seda makstakse ka juhtidele (omanikele) ja töötajatele. Küll aga on väikeste, keskmise ja suurettevõtete vahel olulisi erinevusi. (Yakovlev, 2001, p. 51)

Kuigi teadusallikates ei ole veel üldist üksmeelt maksuriski mõiste määratluses, võib ikkagi välja tuua, et maksurisk mitte ainult ei tähenda, et maksumaksjad ei suuda maksukohustusi nõuetekohaselt täita, vaid ka seda, et makse ei tasuta õigel ajal või makse makstakse vähem kui peaks. Maksuriskide peamiseks põhjuseks on äriühingute kohta teabe puudumine maksukogujatel ehk ametiasutustel.

Väikeettevõtete jaoks on sularaha osakaal oluline. Lisaks kasutavad väikeste ja keskmise suurusega äriühingute juhid (omanikud) saadud tulu oma äriühingu arendamiseks. Palka võidakse maksta töötajatele sularahas ning see võimaldab tööandjatel vähendada kogukulusid ja tõsta konkurentsivõimet. Suurettevõtetes on seevastu sularaha skeemide rakendamine piiratud. Suurte organisatsioonide puhul on negatiivse teabe levimise oht suurem ning juhid ja suuraktsionärid kalduvad rohkem kasutama maksudest kõrvalehoidumisel mitterahalisi vahendeid. Investeeritakse näiteks teistesse äriühingutesse ning hiljem võetakse nendest raha välja maksuvabalt. (Yakovlev, 2001, pp. 52-53)

Väikeettevõtete kohta on raske, kui mitte võimatu hankida piisavalt usaldusväärset teavet, et mõõta nende majanduslikku tulemuslikkust. Andmed on kõige hõlpsamini kättesaadavad äriühingu lõpetamise kohta, mis tahes põhjusel. Väikeettevõtte asutamine nõuab üldiselt väiksemat kapitali ja muid kohustusi, nagu üür ja laenud. Arvestades väiksema äriühingu asutamise suhteliselt väiksemat takistust, võib eeldada, et neil on ka suurem lõpetamise risk. (Watson & Everett, 1996) Äriühinguid, mis lähevad pankrotti või lõpetavad tegevuse, loetakse ebaõnnestunuteks. Näiteks äriühingud, mis on vaevu kasumis, ei paku omanikule mõistlikku sissetulekut ega investorile õiglast tulu, võib pidada ebaõnnestunud ettevõteteks. (Land, 1975, p. 1) Äriühingute toimimise ja jätkusuutlikkuse pikas perspektiivis tagab läbipaistvus. Läbipaistvus hõlmab kaheksat mõistet: täpsus, järjepidevus, asjakohasus, terviklikkus, selgus, õigeaegsus, sobivus, juhtimine ja jõustamine. Nende hulgas on finantsaruandluse õigeaegsus üks hea äriühingu juhtimise tunnuseid. Aktsionärid ja muud sidusrühmad vajavad äriühingute kohta teavet, mis on värske ja väga asjakohane. (Charumathi & Murali, 2011, p. 22)

Olgugi, et sularaha maksmine töötajatele võib aidata vähendada kulusid ja suurendada äriühingu konkurentsivõimet, siis pikas perspektiivis tagab äriühingute toimimise ja jätkusuutlikkuse läbipaistvus. Hea äriühingu juhtimise tunnuseks on finantsaruandluse õigeaegsus ja teave, mis on värske ja asjakohane.

Ettevõtluse teooriates on levinud arvamus, et registreerimata alustavatel äriühingutel on tulevikus kehvem tulemus kui neil, kes on registreerinud oma tegevuse algusest peale. Mitteametlik ettevõtlus tekib siis, kui ettevõtjate normid, väärtused ja tõekspidamised ei ole kooskõlas ametiasutuste ettekirjutustega. (Williams & Kosta, 2020, p. 1) Üks viieteistkümnest viie või enama töötajaga erasektori äriühingust on alustanud registreerimata. Selliste äriühingute jaoks on enda registreerimata jätmine positiivselt mõjunud ning oluliselt seotud hilisema suurema müügikasvuga. See viitab esialgselt sellele, et alustav ametlik äriühing toob kaasa vähem kasutegureid kui mitteametlik äriühing. Samuti on registreerimata ettevõtlus seotud ka vähese avastamise ja karistamisega. (Williams & Kosta, 2020, p. 5) Registreerimata äriühingud teevad turutehinguid, mis väldivad valitsuse reguleerimist, järelevalvet ja/või maksustamist, kuigi neid samu tehinguid võiks seaduslikult läbi viia valitsuse täieliku järelevalve all. Seega on mitteametlikud tehingud üldises vaates ebaseaduslikud. Ometi ei peeta selliste ettevõtjate poolt mitteametlikke tehinguid ja töötegevust kuritegelikuks, kuna toote (kauba või teenuse) või töö tegemise protsessid ise on seaduslikud ja sageli suure nõudlusega, kuid tegevus toimub ilma valitsuse poolt volitatud litsentsita või loata. (Pisani & Morales, 2020, p. 590)

Üks viieteistkümnest viie või enama töötajaga erasektori äriühingust on alustanud registreerimata, põhjuseks võib olla asjaolu, et mitteametlikud tehingud võivad olla sageli suure nõudlusega ning vähese avastamise ja karistamisega. Praktikas on teatud vihjeid, mis võivad viidata maksupettustele ja mida kasutatakse maksupettuste tuvastamiseks. Kõige sagedamini esinevad järgmised tunnused (Petev, 2020, pp. 70-71):

- äriühingud, mis kajastavad ainult müügitulusid ja ei mingeid kulusid;
- põhjendamata või ettevõtlusega mitteseotud pangatehingud – enamasti ülekanded;
- äritegevus samal aadressil registreeritud äriühingute vahel, kes kasutavad sama raamatupidaja või raamatupidamisbüroo teenuseid.

Maksupettuste vorme, vahendeid ja skeeme on palju. Üks neist on agressiivne maksuplaneerimine. See seisneb selles, et maksumaksjad vähendavad oma maksukohustust kokkulepete kaudu, mis võivad olla seaduslikud, kuid on vastuolus seaduse eesmärgiga. Agressiivne maksuplaneerimine hõlmab maksusüsteemi lünkade ja maksusüsteemide mittevastavuse ärakasutamist. Nendes skeemides mängivad põhirolli maksukonsultandid (paljud neist endised maksuameti töötajad), juristid ja asjatundlikud raamatupidajad, kes kavandavad skeemi ja veenavad oma kliente neid kasutama. Sellised skeemid hõlmavad tavaliselt järgmist (Petev, 2020, pp. 70-71):

- kasumi ümberpaigutamine madalama maksumääraga riiki;
- siirdehindade väärkasutamine;
- immateriaalse vara strateegiline paiknemine kõrge maksumääraga riikides.

Üldiselt on agressiivne maksuplaneerimine ühiskonna kahjuks. See maksab igal aastal Euroopa Liidu liikmesriikidele miljardeid eurosid. (Petev, 2020, p. 71) Eelkõige on maksuriskialased teooriad alles kujunemas ja teadlased ei ole veel jõudnud üksmeelele maksuriski üldtunnustatud määratluste osas.

Ühed keskenduvad maksuriski mõistele, mis on seotud maksudest kõrvalehoidumise võimalike tagajärgede hajutamisega. Teised on võtnud maksuriski tervikliku vaate. (Drake, *et al.*, 2019, p. 170) Teooriates nõustatakse, et maksudest kõrvalehoidmise nähtus on äärmiselt oluline ja vajab täiendavat uurimist, kuna selle tulemuseks on riigieelarve tulude vähenemine, ebaaus konkurents ja ebaaus raha ümberjaotamine. Kuna varjatud majanduse probleem puudutab kõiki riike, muutub üha olulisemaks maksudest kõrvalehoidmise ja varimajandustegevuse põhjuste selgitamine. Maksudest kõrvalehoidmise vähendamine on keeruline, kuna majanduse varipoollega võitlemiseks võib rakendada mitmeid lähenemisviise. Pakutakse palju teoreetilisi ja empiirilisi kaalutlusi maksudest kõrvalehoidmise põhjuste ja poliitiliste meetmete kohta. Kõige levinumad poliitikameetmed hõlmavad peamiselt suuremaid karistusi ja auditite sageduse suurenemist. (Dagmara, 2020, p. 120)

Maksuriskide tekkimise põhjused on erinevad. Maksuriskide üheks põhjuseks võib pidada riigi maksuseadusandluse ebatäiuslikkust. Näiteks mõne maksuseaduse sätte ebaselgus. Teisel kohal on õigussüsteemi ettearvamatus. Selline olukord on eriti iseloomulik sellisele riigile, kus maksuseadusi muudetakse tihti. Sellisel juhul saab iga uut õiguslikku nõuet tõlgendada

erinevalt. Sellest sünnib maksurisk – oodatavate eelarvetulude laekumata jäämise oht. (Lukashina, 2011, p. 142)

Maksukohustuste suur hulk ja nende suurus on pidevalt suunanud äriühinguid makse vältima või nendest kõrvale hoiduma. Maksudest kõrvalehoidmise ja maksustamise vältimise probleem on majanduse lahutamatu osa, mis võib esineda kõigis tulu teenivates tegevusvaldkondades. Euroopa Liidu õigusaktide ebakõlad ja lüngad ning riigiti erinev maksustamine ärgitab maksumaksja leidlikkust, pannes ta otsima ja rakendama erinevaid võimalusi, et seadustest mööda hiilida ja oma äri optimeerida (maksta võimalikult vähe makse). Maksudest kõrvalehoidmine ja maksustamise vältimine mõjutavad meid kõiki. Need probleemid esinevad nii riikide siseselt, Euroopa Liidus ja ka globaalselt. Maksudest kõrvalehoidumise vastu võitlemiseks peab maksuhaldur esmalt tuvastama kõrge maksuriskiga ettevõtjad. See on keeruline, sest see hõlmab faktide moonutamist või nende tahtlikku varjamist võimude eest. (Guias & Haineala, 2021, p. 232)

Kokkuvõtvalt selgus, et määrav roll maksumaksja maksukuulekusele on usaldus valitsuse vastu. Maksukuulekust on defineeritud kui valmidust järgida maksuseadusi. Enamik maksumaksjaid käituvad ausalt, kuid nad võivad kasutada legaalseid maksude minimeerimise tehnikaid. Maksukäitumine on seotud isikliku eetikaga ja erinevat tüüpi maksukäitumist juhivad erinevad isikuomadused. Maksudest kõrvalehoidumine on selgesõnaline maksude tasumise vähendamine. Maksudest hoitakse kõrvale seaduse piires maksukohustusi minimeerides ning seadust rikkudes maksupettuste näol. Maksurisk on võimalus, et maksumaksjale võidakse määrata tagajärjed maksuseaduste ja määruste täitmata jätmise tõttu. See võib hõlmata karistusi maksudest kõrvalehoidmise või maksupettuse eest. Ettevõtjatel on oluline olla teadlik oma maksukohustustest. Maksuriskideks võivad olla äriühingus ettevõtlusega mitteseotud pangatehingud, suur sularaha osakaal, oma ettevõtlustegevuse registreerimise eiramine või konkreetselt maksudest kõrvalehoidmine või pettusega tegelemine.

2. EMPIIRILINE UURING

2.1. Uuringu meetodika ja valim

Lõputöö eesmärgi välja selgitamiseks kasutatakse kvantitatiivset uurimismeetodit. Kvantitatiivne uuring aitab parimal moel saada vastused lõputöös püstitatud probleemile, uurimisküsimustele, eesmärgile ja uurimisülesandele. Kvantitatiivse uurimisstrateegia rõhk on andmete kogumisel ning nende arvandmete analüüsimisel (Bryman, 2012, p. 35). Selle uurimismeetodiga püütakse uurida vastuseid küsimustele algusega: kui mitu, kui palju ja mil määral (Rasinger, 2013, p. 15). Esmalt uuritakse Eesti maksuvõlglastest ettevõtjate hoolsuskohustuse täitmist ning hiljem nende maksukäitumist ja tegevusega kaasnevaid võimalikke maksuriske.

Andmekogumismeetodina kasutatakse struktureeritud andmete kogumise meetodit, sest see võimaldab väljendada tulemusi arvandmetes üldistuste tegemiseks üldkogumile. Meetod võimaldab koguda suuri andmehulki reaajas, kindlaks tuleb teha õige kogus ja õiget tüüpi andmed, mida saaks hiljem analüüsida. (Hurwitz, *et al.*, 2013, p. 16) Struktureeritud andmete kogumise meetodina kasutatakse küsitlust, milles kogutakse andmeid ankeetküsimustiku abil (vt lisa), saamaks teada, milline on ettevõtjatest maksuvõlglaste hoiakud maksude tasumisel ning maksukuulekusel. Andmeanalüüsi meetodina kasutatakse kirjeldavat statistikat, sest kirjeldavat statistikat kasutatakse andmete korrastamiseks ja kokkuvõtmiseks (Holcomb, 2017, p. 2). See meetod on sobilik ankeetküsitlusest saadud andmete kirjeldamiseks. Uuringute andmed esitatakse graafikute, tabelite ning diagrammidena, millele on lisatud visualiseeritud andmetele kirjeldused (Neuman, 2014, p. 397).

Küsitlusuuring võimaldab koguda standardiseeritud infot suurelt hulgalt inimestelt (Fowler, 2012, p. 84). Küsitlusuuringute peamine eelis kõikvõimalike registri- või muude suurandmete ees tuleneb asjaolust, et need kogutakse just uurimiseesmärgil (Callegaro & Yang, 2017, p. 183). Valimiks on kõikne valim, sest kõikne valim uurib ja mõõdab populatsiooni kõiki objekte (Õunapuu, 2014, lk 142). Kõiksest valimist on moodustatud omakorda eesmärgipärane valim, sest eesmärgipärane valim keskendub teaberikastele juhtumitele, mille uurimine valgustab hästi uuritavaid küsimusi (Patton, 2002, p. 230). See hõlmab põhjalikku ja üksikasjalikku uurimist, et mõista ja valgustada olulisi küsimusi selle asemel, et üldistada valimit üldkogumis. (Patton, 2002, p. 563). Eesmärgipärase valimi puhul on selekteeritud äriühingutest maksuvõlglaste valimisse kindla sisulise kriteeriumi alusel: puudub või on esitatud

hilinemisega 2021 majandusaasta aruanne ja äriühingu osakapital on sisse maksmata. Järgnevalt antakse ülevaate eesmärgipärase valimini jõudmise kuuest etapist.

Esiteks võeti valimi moodustamiseks aluseks Maksu- ja Tolliameti 01.01.2023 seisuga avaldatud maksuvõlglastest juriidilised isikud (üldkogumis 1142) (Maksu- ja Tolliamet, 2023d), kellest on välja valitud ettevõtjad (osaühing, aktsiaselts, tulundusühistu ja usaldusühing), neid oli 1130 (vt tabel 1). Ettevõtja on äriseadustiku alusel sätestatud äriühing (Äriseadustik, 1995).

Tabel 1. Maksuvõlglastest ettevõtjad seisuga 01.01.2023 (Registrite ja Infosüsteemide Keskus, 2023, autori koostatud)

Maksuvõlglasted	Äriühingute arv
Osaühing	1059
Aktsiaselts	6
Tulundusühistu	1
Usaldusühing	1
Kustutatud, pankrotis, likvideerimisel, tulemusi ei leitud	63
Kokku	1130

Kokku kuulus valimisse 1067 ettevõtjat, kellest osaühingud oli 1059, aktsiaseltse oli 6 ning tulundusühistuid ja usaldusühinguid oli mõlemat üks. 63 äriühingut olid kuupäevaks 18.02.2023 registrist kustutatud, pankrotis, likvideerimisel või ei andnud nende otsimine enam tulemusi. (vt tabel 1)

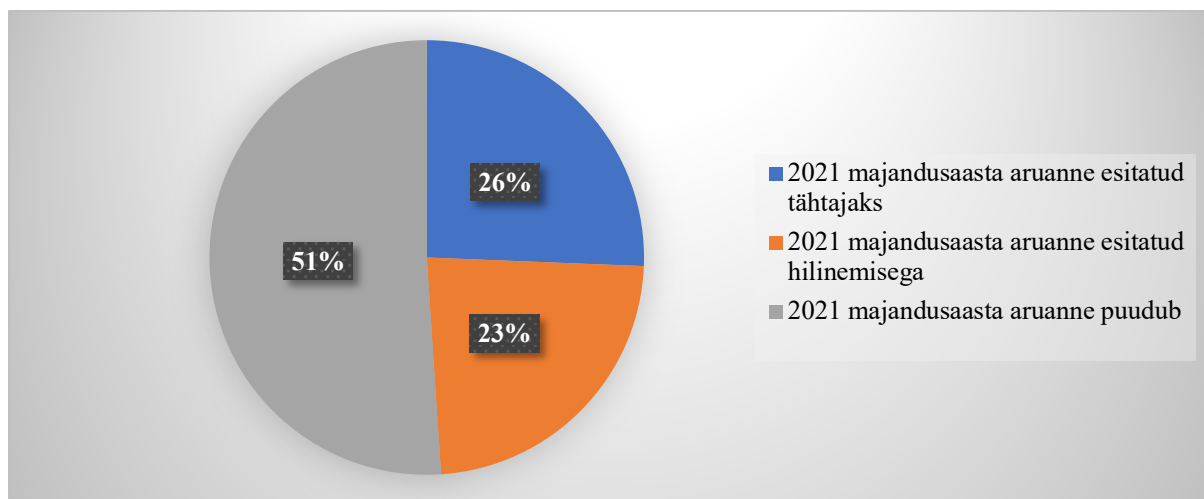
Teiseks koguti e-äriregistrist andmeid ettevõtjate staatuse kohta (vt tabel 2).

Tabel 2. Maksuvõlglastest ettevõtjate staatus 01.01.2023 seisuga (Registrite ja Infosüsteemide Keskus, 2023, autori koostatud)

Maksuvõlglastest äriühingute staatus 01.01.2023 seisuga	Äriühingute arv
Registrisse kantud	1067
sh kustutamishoiatusega	62
sh puudub 2021. aasta aruande esitamise kohustus	56
Likvideerimisel	23
Pankrotis	18
Tulemusi ei leitud	17
Kustutatud	5

Kolmandaks eemaldati nimekirjast ettevõtjad, kes olid 18.02.2023 kuupäevaks registrist kustutatud, pankrotis, likvideerimisel või ei andnud nende otsimine enam tulemusi (63) ja kustutamishoiatusega ettevõtjad (62). Lisaks eemaldati ka äriühingud (56), kellel puudus andmete kogumise hetkel 2021. aasta majandusaasta aruande esitamise kohustus. (vt tabel 2)

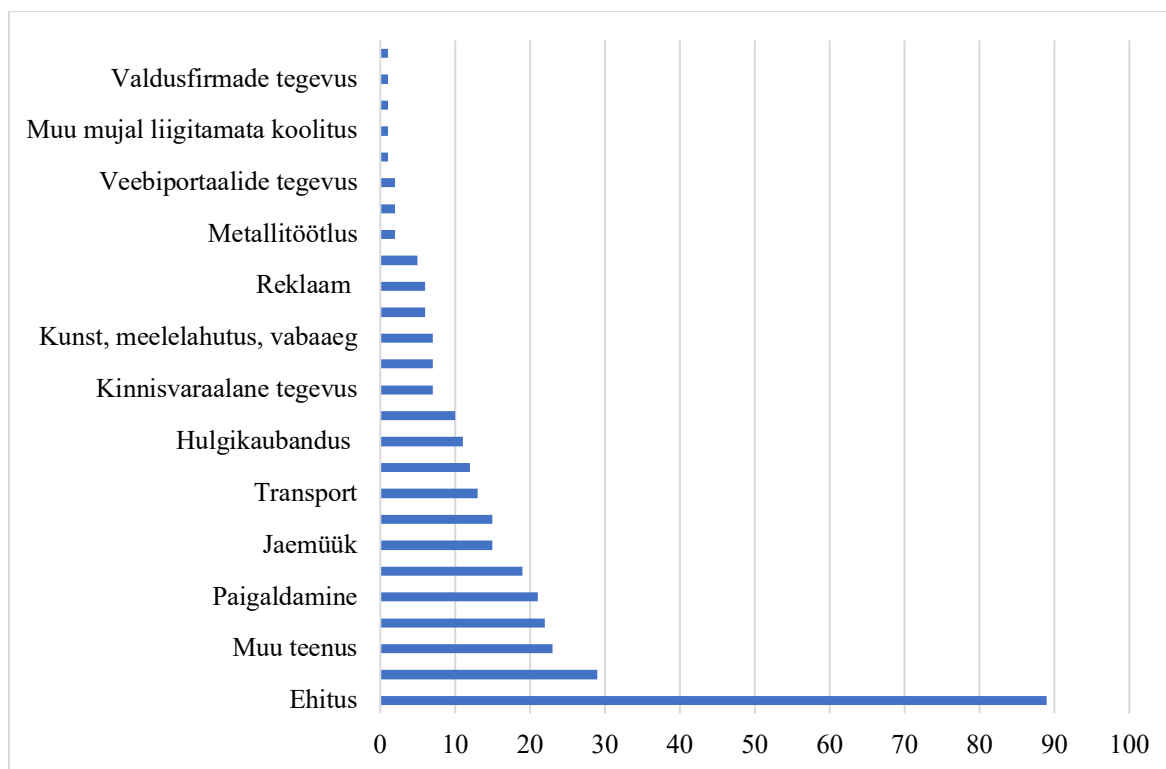
Neljandaks selgitati välja kas valitud äriühingud (949) täidavad oma hoolsuskohustust majandusaasta aruande esitamise osas. Selleks sisestati äriühingu registrikoodi rik.ee keskkonda ja avati sealt majandusaasta aruannete esitamise info. Äriühingutest 51% (485) oli 2021 majandusaasta aruanne 18.02.2023 kuupäevaks esitamata ning 23% (221) oli seda teinud hilinemisega (peale tähtaja möödumist). 26% (243) äriühingul on 2021 majandusaasta aruanne esitatud tähtajaks. (vt joonis 1)

Joonis 1. 2021. aasta majandusaasta aruannete esitamise kohustuse täitmine (Registrite ja Infosüsteemide Keskus, 2023, autori koostatud)

Viiendaks kontrolliti Registrite ja Infosüsteemide Keskuse e-äriregistrist (rik.ee) äriühingu üldinfo alt kas osakapital on sisse makstud. Seda tehti, sest autori arvates venitatakse tihti peale osakapitali sisse maksmisega kaua ning äriühingul võivad puududa piisavad rahalised vahendid oma tegevuse alustamiseks. Äriühingutele, kelle osakapital on sisse maksmata, on lisatud märged „asutatud sissemakset tegemata“. Äriühingutest 57% (538) on asutatud sissemaksega ning 43% (411) on asutatud sissemakset tegemata.

Kuuendaks selgitati välja lõplik valim (328): äriühingud, kes ei olnud 2021 aasta majandusaasta aruannet esitanud või olid esitanud selle hilinemisega ning kes olid asutatud osakapitali sisse maksmata. Valimisse (328) jäänud ettevõtjate tegevusalad kajastuvad jooniselt 2.

Joonis 2. Eeldatava maksuriskiga äriühingud tegevusalade kaupa (Registrite ja Infosüsteemide Keskus, 2023, autori koostatud)

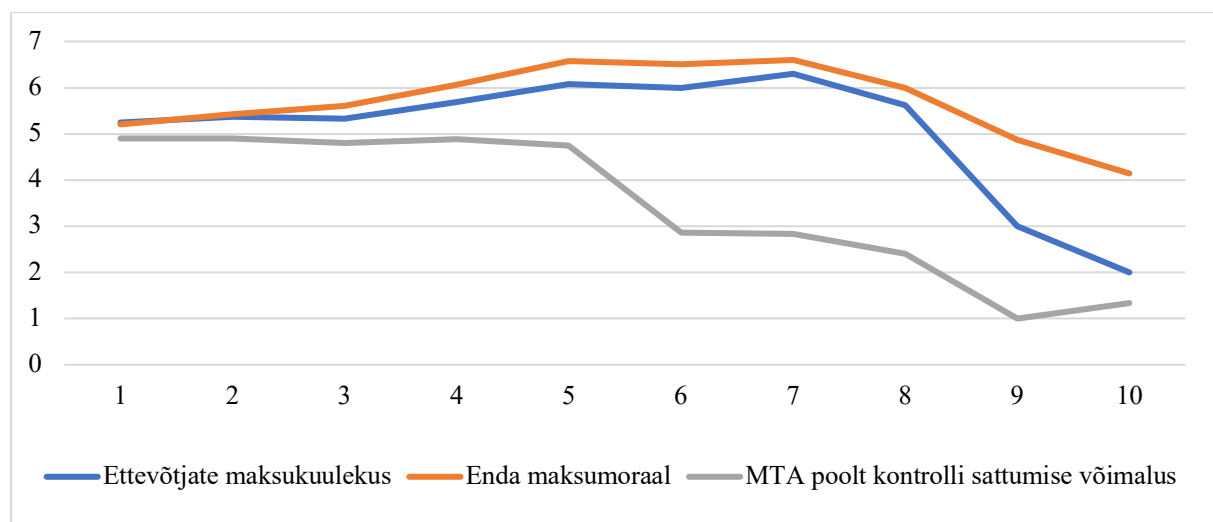
Ankeetküsimustik (vt lisa) koostati Sisekaitseakadeemia *Lime Survey* keskkonnas. Küsimustiku link saadeti kõigile valimisse jäänute (328) meiliaadressidele. Meiliaadressid koguti Registrite ja Infosüsteemide Keskuse e-äriregistrist (rik.ee). Küsimustik tehti saajatele avatuks 12.03-06.04.2023 ja kõikidelt vastajatelt küsiti samu küsimusi. Meeldetuletav kiri vastuste esitamiseks, edastati respondentidele 05.04.2023. Kõik ankeetküsitluse vastused olid anonüümsed. Koostatud ankeetküsitlus saadeti 328 äriühingu kontakt meiliaadressidele, 12 välja saadetud kirja kohta saabus teade, et kiri ei jõudnud adressaadile kohale, sest tema postkast on täis. 328-st ettevõtjast vastas ankeetküsitlusele kokku 15,24% (50), kellest 13,1% (43) vastasid kõikidele küsimustele.

2.2. 2022 aasta maksuvõlglaste uuring

Ankeetküsimustik (vt lisa) oli eestikeelne ning see koosnes 16-st küsimusest, mis kõik olid vastamiseks kohustuslikud. Küsimuste koostamisel lähtuti teoreetilises osas kirjutatust ning küsimuste eesmärgiks oli välja selgitada erinevad seosed ning probleemkohad, mis on seotud ettevõtjate maksualase õiguspärase käitumisega.

Suletud küsimusi oli seitse, struktureeritud küsimusi, kus vastajad said teha valiku etteantud vastuste variantide põhjal oli kuus ning diferentsiaalskaala põhjal tuli vastata kolmele küsimusele. Eesmärk oli küsimustikuga saada võimalikult palju vastuseid ning arvestades valimit tuli teha küsimustele vastamine võimalikult kiireks ja mugavaks. Küsimuste eesmärk, kus pidi vastama diferentsiaalskaala põhjal, oli uurida ettevõtjate üldisemat arvamust ja hoiakut maksude suhtes, sest inimeste nõrgad isiklikud huvid maksusüsteemi panustada on seotud maksude vältimisega (käesolev töö lk 18). Suletud ja struktureeritud küsimused sobisid neid arvamusi ettevõtjate käitumisviiside kohta kas kinnitama või ümber lükkama, sealjuures tehes seda konkreetselt ja kõrvalekaldumatult. Näiteks maksude tasumise vähendamist äriühingus võib defineerida kui selgesõnalist maksudest kõrvalehoidmist (käesolev töö lk 18).

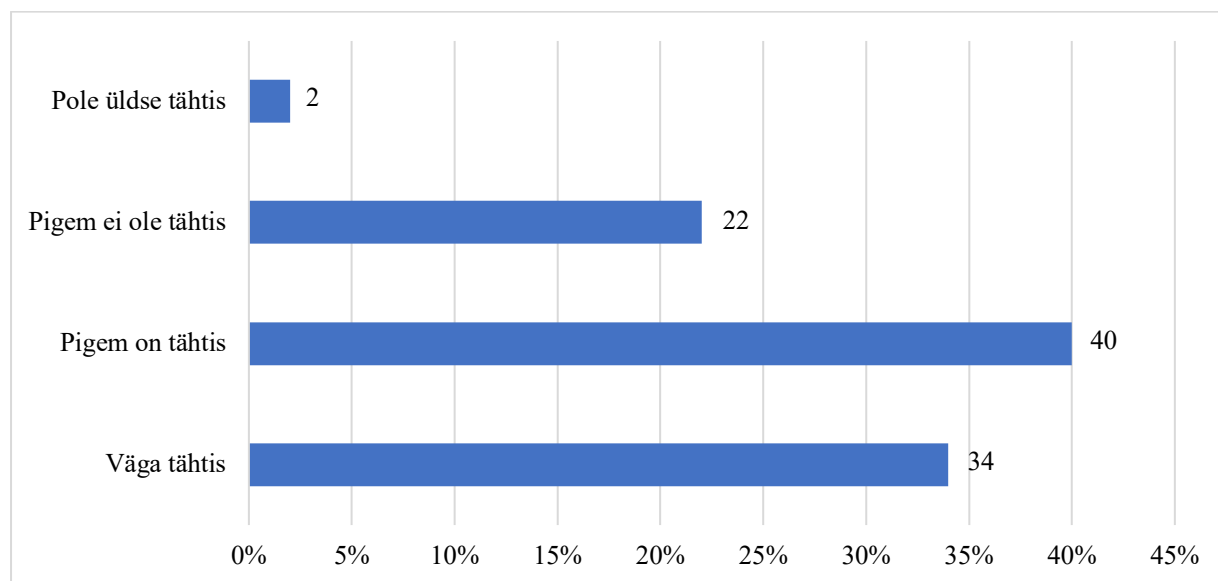
Esimese kolme küsimusega selgitati välja osalejate arvamus iseenda maksumoraali ja Eesti ettevõtjate maksukäitumise kohta ning Maksu- ja Tolliameti poolt kontrolli sattumise tõenäosuse kohta. Selgus, et maksuvõlglaste hindavad Eesti ettevõtjate maksukuulekust ja ausust maksude tasumisel diferentsiaalskaalal keskmiselt 5,2-ga ning sama saab järeldada ka nende enda keskmise maksumoraali kohta. Maksu- ja Tolliameti poolt kontrolli sattumise tõenäosus on vastajate poolt hinnatud keskmiselt 4,9-ga. (vt joonis 3)

Joonis 3. Maksuvõlglaste hoiakud maksumoraali, maksukuulekuse ning Maksu- ja Tolliameti poolt kontrolli sattumise tõenäosuse kohta (autori koostatud)

Sellest võib järeldada, et maksuvõlglaste hindavad enda maksumoraali ja maksukuulekust keskmiselt sama kõrgeks kui kõikide teiste Eesti ettevõtjate oma (ka need kes ei ole maksuvõlglaste). Maksuvõlglaste arvates on Maksu- ja Tolliameti poolt kontrolli sattumise võimalus pigem keskmine või ebatõenäoline. (vt joonis 3)

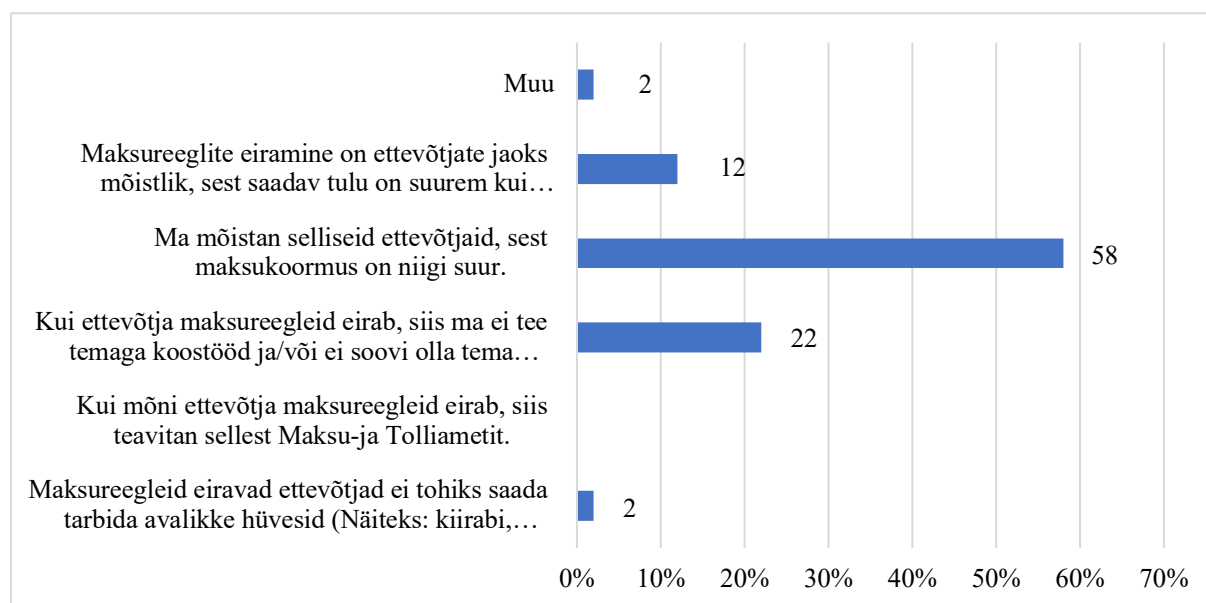
Neljas küsimus puudutas maksukuulekuse olulisust maksuvõlglaste jaoks (vt joonis 5).

Joonis 4. Maksukuulekuse tähtsus maksuvõlglaste jaoks (autori koostatud)

Maksukuulekus on maksuvõlglaste poolt märgitud 34% osas väga tähtsaks, 40% osas pigem tähtsaks ning 22% osas pigem mitte tähtsaks (vt joonis 4). Maksukuulekus on üldiselt märgitud maksuvõlglaste poolt pigem tähtsaks, kuid see läheb vastuollu nende maksumoraali ja maksukäitumist arvestades.

Viienda küsimusena küsiti: „Kuidas suhtute maksureegleid eiravatesse ettevõtjatesse?“ Sellele küsimusele oli võimalik vastata erinevate ette antud vastusevariantidega. „Muu“ valijatel oli võimalik muule põhjusele ise sisu anda, seda kasutas üks vastaja (vt joonis 5).

Joonis 5. Suhtumine maksureegleid eiravatesse ettevõtjatesse (autori koostatud)

58% vastas, et nad mõistavad ettevõtjaid, kes eiravad maksude tasumist, sest maksukoormus on niigi suur. 22% vastas, et kui ettevõtja maksureegleid eirab, siis nad ei tee temaga koostööd ja/või ei soovi olla tema tehingupartner ning 12% arvas, et maksureeglite eiramine on ettevõtjate jaoks mõistlik, sest saadav tulu on suurem kui vahelejäämise võimalus. 2% valisid, et maksureegleid eiravad ettevõtjad ei tohiks saada tarbida avalikke hüvesid (näiteks: kiirabi, politsei ja päästeteenused). (vt joonis 5)

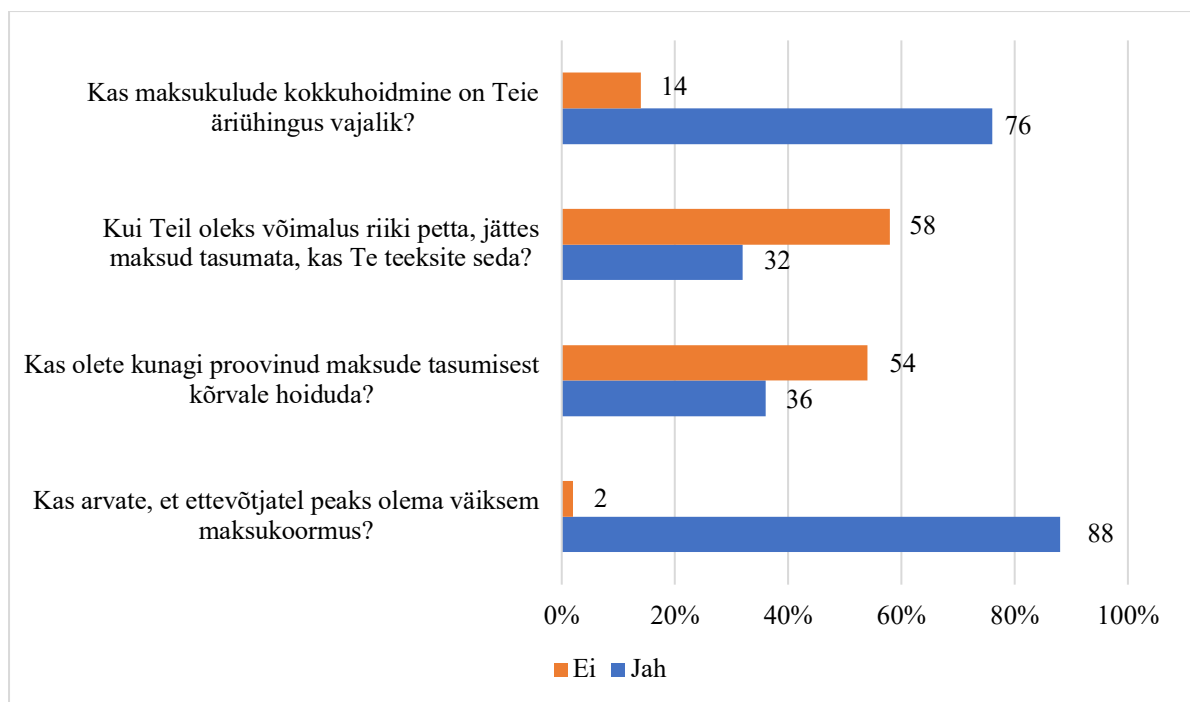
Kui mõni ettevõtja maksureegleid eirab, siis ei teavitaks sellest Maksu- ja Tolliametit uuringus osalejatest mitte keegi. 4% jättis viiendale küsimusele vastamata (vt joonis 5). Üks vastaja kirjutas ka lahtrisse „muu“ oma arvamuse: *„Riik peab teatud valdkondades seadused korda tegema. Näiteks ehituses on alltöövõttu pakkumisel ettevõtetel küllalt keeruline maksta makse 100%, kui konkureerida tuleb ettevõtetega, kes ei maksagi makse.“*

Kuuendaks küsimuseks oli: „Mis võiks Teie arvates olla ajendiks teha maksupettust?“ Sellele küsimusele oli võimalik vastata erinevate ette antud vastusevariantidega. „Muu“ valijatel oli võimalik muule põhjusele ise sisu anda. Kõige rohkem vastajatest (24%) pidas maksupettuste põhjuseks majandusliku olukorra halvenemist. Võrdselt (18%) valiti põhjuseks liiga kõrged maksud ja riigi maksutulude kasutamine eesmärgipäratult. 16% arvasid, et maksupettuste põhjuseks on omakasu poole püüdlemine ja 10% arvasid, et selleks on ebausaldus riigi vastu.

Kõige vähem valiti „rahulolematuse riigi poolt pakutavate teenustega“ (4%) ja „Maksu- ja Tolliameti ebapiisav kontroll“ (2%). Üks vastaja valis ka „Muu“ ja kirjutas oma arvamuse: *„Näiteks tellija vastutuse seaduse puudumine. Väikstel ettevõtetel on riski valmidus suurem ja nad on nõus omakasu pärast riskima. Objektidel tuleks vastutama panna tellijad/peatöövõtjad. See tekitaks neile huvi ja selge kohustuse objekte kontrollida. Maksu- ja Tolliameti töökoormus ei suurene ja maksulaekumine paraneb.“* 6% jättis viiendale küsimusele vastamata.

Kahe eelneva küsimuse vastuste põhjal võib järeldada, et maksukuulekus ja korralik maksukäitumine ei ole maksuvõlglaste jaoks nii tähtis, kui küsimustiku alguses autorile tundus.

Selgitamaks välja nende maksuvõlglaste osakaalu, kes ise tunnevad vajadust oma äriühingus maksukuludelt kokku hoida, toime panna maksupettust või on proovinud kunagi maksude tasumisest kõrvale hoiduda, küsiti kolm küsimust. Lisaks küsiti ka nende maksukoormuse kohta. Kõikidele nendele küsimusele oli võimalik vastata vastusevariantidega „jah“ või „ei“. (vt joonis 6)

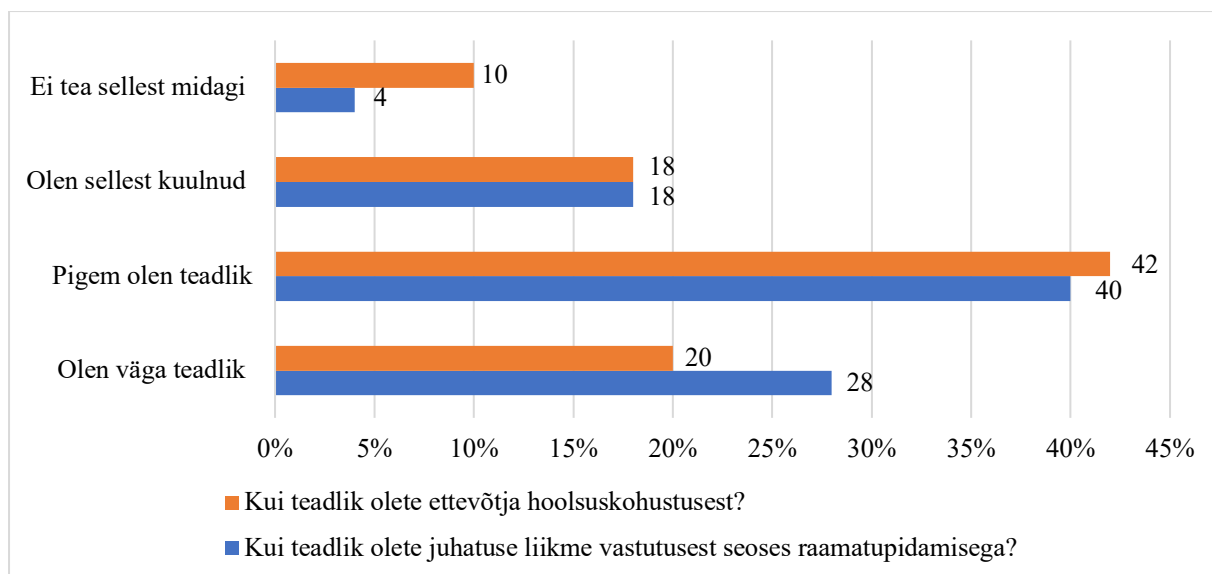

Joonis 6. Maksuvõlglaste valmidus maksude tasumisest kõrvale hoiduda (autori koostatud)

Vastajate seas oli rohkem neid, kes peavad oma äriühingus vajalikuks maksukuludelt kokku hoida. 76% peavad seda vajalikuks ning 14% mitte. Küll aga maksupettust ei teeks 58% osalejatest ja teeks 36%. Sama muster on näha ka järgmise küsimuse puhul, kus on küsitud, kas varasemalt on proovitud maksudest kõrvale hoiduda. 88% vastajatest arvab, et ettevõtjatel peaks olema väiksem maksukoormus ja 2% arvab, et mitte. 10% jättis nendele küsimustele vastamata. (vt joonis 6)

Selgub, et kui maksuvõlglastelt küsiti, kas nad teeksid maksupettusi või kas nad on varem maksudest kõrvale hoidnud, siis vastati valdavalt „ei“ (vt joonis 6). See aga ei lähe jällegi kokku nende üldise maksumoraali ja maksukuulekuse vastustega, mis olid pigem neutraalsed. Seega nende vastuste põhjal võib maksuvõlglaste maksumoraal ja maksukuulekus olla tegelikkusest kõrgem. Või nad siiski oleks valmis tegema maksupettust või on juba maksudest kõrvale hoidnud. Samuti on näha, et ülekaalukalt on maksukulude kokkuhoidmine maksuvõlglaste äriühingus vajalik (vt joonis 6).

Selleks, et saada teada kui teadlikud on maksuvõlglasted ettevõtja hoolekohustusest ja juhatuse liikme vastutusest, küsiti sellekohased küsimused (vt joonis 7).

Joonis 7. Teadlikkus hoolsuskohustusest ja juhatuse liikme vastutusest seoses raamatupidamisega (autori koostatud)

Selgus, et teadlikkus ettevõtja hoolsuskohustusest ja juhatuse liikme vastutusest seoses raamatupidamisega on üsna võrdne. Ettevõtja hoolsuskohustusest on pigem teadlikud 42% vastanutest ning juhatuse liikme vastutusest seoses raamatupidamisega 40%. Mõlema kohta on kuulnud 18% vastajatest. Väga teadlik ollakse rohkem juhatuse liikme vastutusest seoses raamatupidamisega (28%) kui ettevõtja hoolsuskohustusest, millest ei tea midagi 10% osalejatest. 10% jättis nendele küsimustele vastamata (vt joonis 7).

Nende küsimuste vastuste põhjal tekib vastuolu, sest üldkogumis oli 74% äriühingul majandusaasta aruanne esitamata või oli seda tehtud hilinemisega (vt joonis 1). Selle põhjal võib järeldada, et maksuvõlglaste eiravad ettevõtja hoolsuskohustust teadlikult või nad ikkagi ei tea, mis see on.

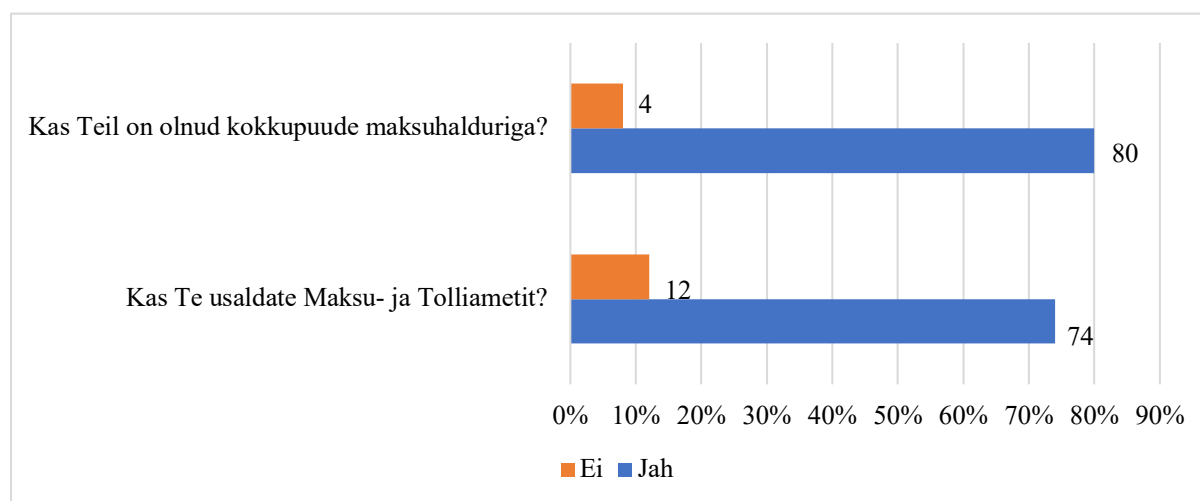
Uuringus osalejatelt küsiti ka kuidas nad nõustuvad väitega: "Hoolsuskohustus on ettevõtja jaoks liialt koormav". 42% vastasid, et nad pigem on nõus selle väitega ja 34% pigem ei ole nõus. Ainult 2% olid täiesti nõus ja 12% ei nõustu sellega üldse. 10% jättis küsimusele vastamata.

Kuna valimis osalevatel ettevõtjatel olid 2021 majandusaasta aruanded kas esitamata või esitatud hilinemisega, siis oli esitatud ka sellekohane küsimus: „Kas Teie arvates tuleks trahvida/kustutada äriühingud, kes ei esita majandusaasta aruandeid tähtajaks?“ Vastata oli võimalik vastusevariantidega „jah“ või „ei“. Lisaks oli „muu“ valijatel oli võimalik muule

põhjusele ise sisu anda. 58% vastasid sellele küsimusele „ei“ ning 30% „jah“. Üks vastaja valis ka „muu“ ja kirjutas oma arvamuse: „sõltub olukorrast“. 10% jättis küsimusele vastamata.

Selle küsimuse vastuste põhjal võib järeldada, et kuna valdav osa ka neist endist ei esita majandusaasta aruandeid või teevad seda hilinemisega, siis nad ei soovi saada trahvi või kustutatud.

Viimased kaks küsimust oli Maksu- ja Tolliameti kohta, sest inimeste usaldus riigi vastu mängib nende üldises maksukuulekuses määravat rolli (käesolev töö, lk 16). Kuna uuringus osalejad olid maksuvõlglaste, siis küsiti, kas neil on olnud kokkupuude maksuhalduriga ning kas nad usaldavad Maksu- ja Tolliametit (vt joonis 8).

Joonis 8. Kokkupuude maksuhalduriga ja usaldus Maksu- ja Tolliameti vastu (autori koostatud)

Vastustest selgus, et 80% maksuvõlglastel on olnud kokkupuude maksuhalduriga ning ka 74% usaldab Maksu- ja Tolliametit. Esimesele küsimusele jättis 12% vastajatest vastamata ning teisele 14%.

Maksuvõlglaste on ülekaalukalt vastanud, et neil on olnud kokkupuude maksuhalduriga (vt joonis 8). Küll aga hindasid nad varasemalt Maksu- ja Tolliameti poolt kontrolli sattumise võimalust pigem ebatõenäoliseks (vt joonis 3). Uuringus selgus ka see, et maksuvõlglaste ülekaalukalt usaldavad Maksu- ja Tolliametit (vt joonis 8), mis võib tähendada, et varasem kokkupuude maksuhalduriga on olnud meeldiv, see on omanud positiivset tulemust ettevõtja jaoks või on ettevõtja saanud aru oma majandusliku olukorra või Maksu- ja Tolliameti tõsidusest.

2.3. Tulemused, järeldused ja soovitus

Maksu- ja Tolliamet andmetel on 01.01.2023 seisuga kokku 41 207 maksuvõlgnikku (Maksu- ja Tolliamet, 2023c). Uuringus keskenduti äriühingutele, millel tekkis maksuvõlg 2022 aastal. Peatükis arutletakse teaduskirjanduse ning uuringu tulemuste üle, neid kõrvutades ja argumenteerides.

Uuringu tulemusena oli võimalik hinnata maksuvõlglastest ettevõtjate äriühingute liike, äriühingute staatust, osakapitali sissemaksimise ulatust ning ettevõtja hoolsuskohustuse täitmist 2021 majandusaasta aruande esitamise näol. Küsitluse tulemusena oli võimalik hinnata ettevõtjatest maksuvõlgnike maksukäitumist, üldisi hoiakuid maksukohustuste suhtes, teadmisi ettevõtja hoolsuskohustusest ning seostada varasemalt kogutud uuringu andmeid maksuvõlglaste esitatud andmetega. Küsimuste vastused on esitatud lõikudena, kus iga lõigu lõpus on analüüsinud võimalikke põhjuseid ning seostanud neid teooria ja valimi koostamisel kogutud andmetega.

Teoreetiliste allikate analüüsi käigus selgub, et maksukäitumine, maksukuulekus ja maksudest kõrvalehoidumine on põhiliselt seotud isikliku eetikaga, isikuomadustega ja äriühingus tulu suurendamisega. Maksukuludelt kokkuhoidmine seaduse piires (maksude optimeerimine) ja maksudest kõrvalehoidmine seadust rikkudes (maksupettused) - mõlemal viisil on maksude vältimine seotud nõrkade isiklike huvidega maksusüsteemi panustada. (käesolev töö lk 17-18) Maksuriskide peamiseks põhjuseks on äriühingute kohta finantsteabe puudumine ametiasutustel. Majandusaasta aruande tähtjaks esitamata jätmise viitab äriühingu läbipaistvuse ja vastutuse puudumisele ning halvale mainele. (käesolev töö lk 18-19) Äriühing on jätkusuutlik, kui juhtkonnal on olemas ettevõtlusoskused ning nad on suunatud arengule ja valmis omandama uusi teadmisi (käesolev töö lk 8). Maksuriskina saab uuringu põhjal välja tuua äriühingute majandusaasta aruannete esitamata jätmist ning esitamist peale tähtja möödumist.

Empiirilise osa analüüsist selgub, et väga suur osa vastanutest peab vajalikus oma äriühingus maksukuludelt kokku hoida, mille põhjuseks võib olla suur maksukoormus ja majanduslikult halb olukord (käesolev töö lk 29-30). Sellest võib järeldada, et maksukuulekus ja korralik maksukäitumine ei ole maksuvõlglaste jaoks nii tähtis. Teooria kinnitab, et maksudest kõrvalehoidumine on üks mitmest viisist, kuidas äriühingud saavad oma tulu suurendada (käesolev töö, lk 17). Suure maksukoormuse tekkimisel ja majanduslikult halva olukorra

esinemisel ei tohiks maksukuuleka ja hea maksukäitumisega ettevõtja maksumoraal kannatada saada. Kuna uuringus osalejatest väga vähesed tunnistasid, et nad oleks valmis tegema maksupettust, siis saab järeldada, et maksuvõlgased tänasel päeval või tulevikus ikkagi mingisugusel viisil hoiavad oma äriühingus maksukuludelt kokku ning maksude tasumise vähendamist äriühingus võib defineerida kui selgesõnalist maksudest kõrvalehoidmist (käesolev töö, lk 18).

Maksuriski ohuga ettevõtjate puhul võib eeldada, et nad ei täida kõiki kohustusi korraliku ettevõtja hoolsusega ning uuringus sai see ka kinnitust (käesolev töö lk 31-32). Üldkogumis oli 74% äriühingul majandusaasta aruanne esitamata või oli seda tehtud hilinemisega (käesolev töö lk 25). Hoolsuskohustuse põhieesmärk on motiveerida juhte tegutsema hoolsalt ja äriühingu parimates huvides (käesolev töö lk 13). Ka küsimustikus vastati, et ettevõtja hoolsuskohustuse sisust ollakse teadlikud, see kohustus ei ole koormav ning ettevõtjaid, kes ei esita majandusaasta aruandeid tähtjaks ei tuleks trahvida ega nende äriühinguid kustutada. (käesolev töö lk 30-32) Sellest võib järeldada, et maksuvõlgased eiravad majandusaasta aruande esitamisega seotud hoolsuskohustust teadlikult. Empiirilisest osast võib veel välja tuua, et Maksu- ja Tolliameti poolt kontrolli sattumise võimalus on suurem kui maksuvõlgased arvavad (käesolev töö lk 33) ning valimi moodustamise etapis kogutud andmed kinnitavad ka varasemalt uuritud statistilisi andmeid ehitusega tegelevate äriühingute kohta (käesolev töö lk 26).

Küsitluse käigus oli võimalus küsitletavatel teha ettepanekuid maksukuulekuse tõstmiseks. Näiteks tegi üks vastaja ettepaneku luua tellija vastutuse seadus, et maksulaekumine paraneks: „See tähendab, et näiteks ehitusobjektidel tuleks vastutama panna tellijad/peatöövõtjad. See tekitaks neil selge kohustuse ka ise objekte kontrollida, mitte ainult Maksu- ja Tolliametil.“ Sama vastaja täpsustas, et alltöövõttu pakkuval äriühingul on keeruline maksta makse 100%, kui tuleb konkureerida teiste ebaausate äriühingutega. Vastuste põhjal saab väita, et Eesti riigil tuleb tagada kõigile äriühingutele aus konkurents. Maksu- ja Tolliamet on juba oma 2023 aasta arengukavas üheks eesmärgiks seadnud tagada võrdsem konkurentsikeskkond (käesolev töö lk 5) ning ka rahandusministeerium on võtnud eesmärgiks tagada finantskeskkonna usaldusväärsus ja konkurentsivõime (käesolev töö lk 5).

Teostatud analüüsi põhjal teeb autor soovitus Registrite ja Infosüsteemi Keskusele:

1. Kontrollida rohkem äriühingute majandusaasta aruannete õigeaegset esitamist.

2. Trahvida äriühinguid majandusaasta aruande õigeaks ajaks esitamata jätmise eest.

Eestis on inimestele ettevõtlustegevusega tegelemine tehtud mugavaks ja soodsaks, majandusaasta aruande õigeaegne esitamine on elementaarne nõue. Majandusaasta aruande mitte esitamine näitab ettevõtja ükskõikset ja laiska suhtumist ning sellest võib kujuneda maksurisk.

Teostatud analüüsi põhjal teeb autor soovitused Maksu- ja Tolliametile:

1. Teha koostööd Registrate ja Infosüsteemi Keskusega ja esitada automaatne meeldetuletus äriühingutele, kellel ei ole majandusaasta aruanne veel esitatud, kuid mille tähtaeg hakkab lähenema.
2. Suurendada koostööd maksuhalduritega rahvusvahelisel tasandil, et võidelda tekkivate maksuriskidega riigiti.

Kuna suuremas plaanis on maksuriski tekkimise põhjuseks suur maksukoormus või ebaaus konkurents äriühingute vahel, siis on võimalik sellest tulenevaid maksuriske pigem piirata kui lõplikult kõrvaldada.

KOKKUVÕTE

Ettevõtjaks hakkamine ja äriühingute loomine on Eestis kasvutrendis. Ka peale kõige muu tuleb äriühingu loomisel arvestada maksude tasumisega ning kuna maksudest kõrvalehoidmise probleem on majanduse üks lahutamatu osa ja võib esineda kõigis tulu teenivates tegevusvaldkondades, siis on oluline sellele probleemile lahendusi leida. Lõputöö käsitleb 2022 aasta maksuvõlglaste maksukäitumist. Teema on aktuaalne, sest lõputöö uuringus olevad maksuvõlglaste ei pruugi autori arvates kajastada oma reaalselt majandustegevust ning see on probleemiks riigile mitte laekuvate maksude ja maksukahju näol.

Lõputöö uurimisprobleemina püstitati küsimus: milline on maksuvõlglaste suhtumine maksudesse ja hoolsuskohustuse täitmisesse?

Esimese uurimisküsimuse vastuseks selgitati välja, millised äriühingud on 01.01.2023 seisuga maksuvõlglaste. Antud küsimuses selgus, et valdav osa neist on osaühingud ning ainult üksikud aktsiaseltsid, tulundusühistud ja usaldusühingud, mis on ka arusaadav arvestades, et osaühing on kõige levinum ettevõtlusvorm Eestis.

Teiseks uurimisküsimuseks oli maksuvõlglaste majandusaasta aruande esitamiskohustuse täitmine. Antud küsimuse vastustes selgus, et 74%-l oli 2021 majandusaasta aruanne uuritava perioodil esitamata või oli seda tehtud hilinemisega. Sellest võib järeldada, et majandusaasta aruande esitamise kohustust ei täideta maksuvõlglaste poolt hea ettevõtja hoolsusega.

Lõputöö eesmärgiks oli välja selgitada 2022 aasta maksuvõlglaste suhtumine maksukäitumisse. Uurimisülesandeid oli seatud kokku kolm ning kõik said edukalt saavutatud.

Esimeseks uurimisülesandeks oli analüüsida ettevõtjate hoolsuskohustuse ning maksukäitumise, maksukuulekuse ja maksuriskide teoreetilisi lähtekohti teadusallikatest tulenevalt. Seda tehes oli võimalik selgitada ettevõtjate hoolsuskohustuse ning maksukäitumise, maksukuulekuse ja maksuriskide peamisi vorme.

Teiseks uurimisülesandeks oli analüüsida 01.01.2023 seisuga MTA maksuvõlglaste nimekirja kantud ettevõtjate suhtumist maksude suhtes ning hinnata ettevõtjate hoolsuskohustuse täitmist. Antud osas kogutud andmete põhjal selgus, et 74%-l 01.01.2023 seisuga MTA maksuvõlglaste nimekirja kantud ettevõtjatest ei esitanud 2021 majandusaasta aruannet õigeaegselt. Antud osas viidi läbi ka küsitlus ankeetvormis, millele vastas 50 maksuvõlglastest ettevõtjat. Küsitluse

käigus selgus, et 76% küsitluses osalejatest peavad vajalikuks oma äriühingus maksukuludelt kokku hoida, mis selgitab nende pigem madalamat maksumoraali ja kehva maksukäitumist. Samuti näitab see ka negatiivset suhtumist maksudesse. Maksukulude kokku hoidmise põhjuseks võib olla suur maksukoormus või halb majanduslik olukord. Probleemkohana toodi välja ka turu ebaaus konkurents. Kuigi vähesed äriühingud tunnistasid maksupettuste tegemise tõenäosust, võivad nad kasutada seaduses esinevaid lünki maksude optimeerimiseks. Kuigi ettevõtjad olid teadlikud hoolsuskohustusest, mis on seotud majandusaasta aruande esitamisega, ei ole nad seda järginud. See näitab, et ettevõtja hoolsuskohustust maksuvõlglaste seas täidetakse vähe. Samuti on maksuvõlglastel arvamusel, et ettevõtjaid, kes ei esita majandusaasta aruandeid tähtjaks, ei tuleks trahvida ega nende äriühinguid kustutada.

Kolmandaks uurimisülesandeks oli siduda teooria ja analüüsi tulemusi ning teha järeldusi ja anda soovitusi. Maksukäitumine, maksukuulekus ja maksudest kõrvalehoidumine on põhiliselt seotud isikliku eetikaga, isikuomadustega ja äriühingus tulu suurendamisega. Maksukuludelt kokkuhoidmine seaduse piires (maksude optimeerimine) ja maksudest kõrvalehoidmine seadust rikkudes (maksupettused) - mõlemal viisil on maksude vältimine seotud nõrkade isiklike huvidega maksusüsteemi panustada. Nagu ka uuringus välja tuli, siis 2022 aasta maksuvõlglastel hindavad enda maksumoraali ja maksukäitumist keskmisele tasemele. Lisaks selgus ka maksuvõlglaste mõistev suhtumine äriühingus tulu suurendamisse suure maksukoormuse tekkimisel ja majanduslikult halva olukorra esinemisel. Valdav enamus maksuvõlglastest peavad vajalikuks oma äriühingutes maksukuludelt kokku hoida, kuid pole valmis tegema maksupettusi. Maksuriskide peamiseks põhjuseks on äriühingute kohta finantsteabe puudumine ametiasutustel. Maksuriskina saab uuringu põhjal välja tuua äriühingute majandusaasta aruannete esitamata jätmist ning esitamist peale tähtaja möödumist. Majandusaasta aruande tähtjaks esitamata jätmise viitab äriühingu läbipaistvuse ja vastutuse puudumisele ning halvale mainele.

Lõputöö eesmärk täideti. Selgus, et maksuvõlglastel hindavad enda maksumoraali ja maksukuulekust keskmiselt sama kõrgeks kui kõikide teiste Eesti ettevõtjate oma (ka need kes ei ole maksuvõlglastel). Valdav enamus maksuvõlglastest peavad vajalikuks oma äriühingutes maksukuludelt kokku hoida ja nad usuvad, et ettevõtjatel peaks olema väiksem maksukoormus. Maksuvõlglastel eiravad ettevõtja hoolsuskohustust teadlikult või nad ei tea, mis see on. Sellest võib järeldada, et 2022 aasta maksuvõlglaste suhtumine maksukäitumisse on pigem halb, sest

ka suure maksukoormuse tekkimisel ja majanduslikult halva olukorra esinemisel näidatakse üles mõistvat suhtumist maksudest kõrvale hoidmise kohta.

Teostatud analüüsi põhjal teeb autor soovitusse Registrite ja Infosüsteemi Keskusele: kontrollida rohkem äriühingute majandusaasta aruannete esitamist ning õigeaegsust ning äriühinguid trahvida majandusaasta aruande õigeaks ajaks esitamata jätmise eest. Majandusaasta aruande õigeaks ajaks esitamata jätmine näitab ettevõtja ükskõikset ja laiska suhtumist ning sellest võib kujuneda maksurisk. Eestis on inimestele ettevõtlustegevusega tegelemine tehtud mugavaks ja soodsaks, majandusaasta aruande õigeaegne esitamine on elementaarne nõue.

Teostatud analüüsi põhjal teeb autor soovitused Maksu- ja Tolliametile. Esimene soovitus on Teha koostööd Registrite ja Infosüsteemi Keskusega ja esitada automaatne meeldetuletus äriühingutele, kellel ei ole majandusaasta aruanne veel esitatud, kuid mille tähtaeg hakkab lähenema. Teine ja üldisem soovitus on suurendada koostööd maksuhalduritega rahvusvahelisel tasandil, et võidelda tekkivate maksuriskidega riigiti. Kuna suuremas plaanis on maksuriski tekkimise põhjuseks suur maksukoormus või ebaaus konkurents äriühingute vahel, siis on võimalik sellest tulenevaid maksuriske pigem piirata kui lõplikult kõrvaldada.

Antud töös kogutud andmeid ning järeldusi on võimalik edaspidi kasutada maksuriskide tekkimise ennetamiseks. Töö raames oleks olnud võimalik rõhku panna käibemaksukohustuslastest äriühingutele. Sellest tulenevalt teeb autor ettepaneku järgmistele uurijatele käsitleda käibemaksukohustuslastest äriühinguid ja määratleda nende deklaratsioonide esitamise õigeaegsust ning uurida ettevõtjatelt äriühingute loomise põhjuseid.

Autor tänab kõiki äriühinguid, kes osalesid ankeetküsitluses, aidates seeläbi tööl valmida.

SUMMARY

The author chose the topic because medium and large companies make up approximately half of the Estonian economy and pay a significant part of the tax revenue of the state budget. That is why it is important that the state learns about tax evaders and creates measures to reduce tax losses. Also, the author considers that entrepreneurs who do not report their economic activities, employment relationships, necessary declarations and other mandatory data are not law-abiding. As a result, the willingness to pay taxes decreases, and both entrepreneurs and employees are generally affected by how law-abiding society as a whole is. Addressing tax evasion issues is important as people look for ways to reduce their individual tax burden.

The title of the thesis is „Tax behavior of 2022 year’s tax debtors“. The thesis is written in Estonian and consists of 49 pages. During the writing, the author has referred to 85 literature sources which all have been referred in the proper section.

The research problem is posed as the question: what is the attitude of tax debtors towards taxes and the fulfillment of the duty of care?

To solve the research problem, the following research questions have been set:

1. Which companies are tax debtors as of 01.01.2023?
2. What is the fulfillment of the obligation to submit the annual report of tax debtors?

The aim of the thesis is to find out the attitude of tax debtors towards tax behavior in 2022.

The author has set herself the following research tasks:

1. To analyze the theoretical starting points of entrepreneurship, the entrepreneur's duty of care, tax behavior, tax compliance and tax risks based on scientific sources.
2. To analyze the fulfillment of the duty of care of the entrepreneurs included in the list of tax debtors of the Tax and Customs Board as of 01.01.2023 and to assess the fulfillment of the entrepreneur's duty of care.
3. Link theory and analysis results and draw conclusions and make recommendations.

As result of this thesis, it was found out that tax behavior, tax compliance and tax evasion are mainly related to personal ethics, personal characteristics and increasing income in the company. Saving on tax costs within the law (tax optimization) and evading taxes by breaking the law (tax fraud) - in both ways, tax avoidance is related to weak personal interests in contributing to the tax system. The main reason for tax risks is the lack of financial information about companies by the authorities. Based on the research, the non-submission of companies' annual reports and submission after the deadline can be identified as a tax risk. Failure to submit the annual report by the deadline indicates a lack of transparency and responsibility and a bad reputation of the company.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Agarwal, A.-K., 2014. Corporate Governance: Changing Trends in Interpreting Fiduciary Duty. *The journal of decision makers*, 39 (3), pp. 1-12.

Antoncic, B. & Hisrich, R.-D., 2004. Corporate entrepreneurship contingencies and organizational wealth creation. *Journal of Management Development*, 23(6), pp. 518-550.

Ardichvili, A. & Cardozo, R.-N., 2000. A model of the entrepreneurial opportunity recognition process. *Journal of Enterprising Culture*, 8(2), pp. 103-119.

Arruti, A. & Paños-Castro, J., 2020. International entrepreneurship education for pre-service teachers: a longitudinal study. *Education & Training*, 62(7-8), pp. 825-841.

Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y. & Van den Brande, G., 2016. *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5e633083-27c8-11e6-914b-01aa75ed71a1/language-en> [Kasutatud 28.11.2022].

Baggen, Y., Kampen, J.-K., Naia, A., Biemans, H.-J.-A., Lans, T. & Mulder, M., 2018. Development and application of the Opportunity Identification Competence Assessment Test (OICAT) in higher education. *Innovations in Education and Teaching International*, 55(6), pp. 735–745.

Baron, R.-A. & Shane, S.-A., 2008. *Entrepreneurship. A Process Perspective*. 2. edition. Mason, Ohio: Thomson South-Western.

Barot, H., 2015. Entrepreneurship - A Key to Success. *The International Journal of Business and Management*, 3(1), pp. 163-165.

Baschiera, B., Santini, S. & Socci, M., 2018. Intergenerational entrepreneurship education: Older entrepreneurs reducing youngsters' social and work disengagement. *Problems of Education in the 21st Century*, 76(1), pp. 7-20.

Bryman, A., 2012. *Social research methods*. 5. edition. New York: Oxford University Press.

Bygrave, W.-D. & Zacharakis, A., 2010. *The portable MBA in entrepreneurship*. 4. edition. New Jersey: John Wiley & Sons.

Cahyonowati, N., Ratmono, D. & Juliarto, A., 2022. The Moderating Role of Social Norms on Tax Compliance Model: A Laboratory Experimental Evidence in Indonesia. *Contemporary Economics*, 16(4), pp. 410-423.

Callegaro, M. & Yang, Y., 2017. *The Palgrave Handbook of Survey Research*. [Vörgumaterjal] Leitav: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-54395-6_23 [Kasutatud 05.01.2023]

Cameron III, G.-D. & Scaletta, P.-J., 1989. *Business Law. Legal Environment, Transactions and Regulation*. 3. edition. Homewood: Irwin.

Chandrasekaran, P., 2020. Goods and services Tax (GsT): an extension To Theory of planned behaviour. *Global Management Review*, 14(1), pp. 1-8.

Chang, W.-J. & Wyszomirski, M., 2015. What is Arts Entrepreneurship? Tracking the Development of its Definition in Scholarly Journals. *Journal of Entrepreneurship in the Arts*, 4(2), pp. 11-31.

Charumathi, B. & Murali, R., 2011. Corporate Governance and Timeliness of Financial Reporting by Indian Companies: An Empirical Study. *Indian Journal of Corporate Governance*, 4(1), pp. 21-28.

Croci, C.-L., 2016. *Is Entrepreneurship a Discipline? Honors Theses and Capstones. Honors thesis*. Durham: University of New Hampshire.

Dagmara, N., 2020. Tax Evasion, Tax Morale, and Trade Regulations: Company-Level Evidence from Poland, *Entrepreneurial Business & Economics Review*, 8(1), pp. 111-125.

Diandra, D. & Azmy, A., 2020. Understanding Definition of Entrepreneurship. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 7(5), pp. 235-241.

Drake, K., Lusch, S. & Stekelberg, J., 2019. Does Tax Risk Affect Investor Valuation of Tax Avoidance? *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 34(1), pp. 151-176.

Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, 2023. *Koja töövõit: riik plaanib võimaldada maksuotsuste resolutiivosade avalikustamist*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.koda.ee/et/uudised/koja-toovõit-riik-plaanib-voimaldada-maksuotsuste-resolutiivosade-avalikustamist?fbclid=IwAR0-lxPv8_Wlg_kNVAM8jYg7kFY3WZwByPvhjbup7JgAxlNdP8iD1p6nuvM [Kasutatud 23.04.2023].

Eesti Vee-ettevõtete Liit, 2022. *Eesti ettevõtjad riigile: naaberriikide toetused oma ettevõtetele hävitavad meie konkurentsivõimet*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://evel.ee/uudised/evel-pressiteade-3/> [Kasutatud 10.02.2023].

Elaoud, A. & Jarboui, A., 2021. Investment Efficiency, Tax Avoidance, and External Audit: Evidence of European Companies. *Journal of Taxation of Investments*, 39(1), pp. 27-48.

Elenurm, T., 2018. Ettevõtlustüübid ja rahvusvahelistumine ettevõtlusõppes. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 6(2), lk 12–38.

Ersari, G. & Naktiyok, A., 2022. The Role of Competitive Strategies in the Effect of Entrepreneurial Mindset and the Entrepreneurial Leadership on Business Performance. *Istanbul Business Research*, 51(1), pp. 47-68.

Fang, Y. & Ouyang, S., 2022. Enterprise Financial and Tax Risk Management Methods under the Background of Big Data. *Mathematical Problems in Engineering*, pp. 1-13.

Fayolle, A., 2008. Three types of learning processes in entrepreneurship education. *International Journal of Business and Globalisation*, 2(2), pp. 198-205.

Fotiadis, K. & Chatzoglou, P., 2021. Tax Morale: Direct and Indirect Paths between Trust Factors: Empirical Evidence from Greece. *Journal of economic issues*, 55(4), pp. 1066-1100.

Fowler, F.-J., 2012. *Survey Research Methods*. 5. edition. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Gliniecki, B., 2022. The duty of care in company law in Poland. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, 68(3), pp. 63-74.

Grebel, T., 2004. *Entrepreneurship: A New Perspective*. London: Routledge.

Gries, T. & Naudé, W., 2011. Entrepreneurship and Human Development: A capability approach. *Journal of Public Economics*, 95(3-4), pp. 216–224.

Guias, E.-M. & Haineala, C.-M., 2021. Tax avoidance and tax evasion in EU: trends and effects. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 30(2), pp. 229-238.

Güldenkoh, M., 2014. Improving conditions for transferring family enterprises in Estonia. *Estonian Discussions on Economic Policy*, pp. 62-79.

Hjelström, T., Kallunki, J.-P., Nilsson, H. & Tylaite, M., 2020. Executives Personal Tax Behavior and Corporate Tax Avoidance Consistency. *European Accounting Review*, 29(3), pp. 493-520.

Holcomb, Z.-C., 2017. *Fundamentals Of Descriptive Statistics*. 1. edition. New York: Routledge.

Hurwitz, J., Nugent, A., Halper, F. & Kaufman, M., 2013. *Big Data for Dummies*. Hoboken: John Wiley & Sons.

Ireland, R.-D., Hitt, M.-A. & Sirmon, D.-G., 2003. A model of strategic entrepreneurship: The construct and its dimensions. *Journal of Management*, 29(6), pp. 963-989.

Junbing, X., Minling, Z., Shengying, S. & Yunxi, W., 2022. Does government institutional reform deter corporate tax evasion? Evidence from China. *Plos one*, 17(12), pp. 1-23.

Justiitsministeerium, 2021. *Osauhing*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.just.ee/osauhing> [Kasutatud 02.01.2023].

Kalaus, T., 2000. Juhatusel liikmete hoolsuskohustus ja ärilise otsuse reegel üldise õiguse maades. *Juridica*, 5, lk 271-280.

Kamarudin, K.-A., Jaffar, R. & Omar, W.-Z.-W., 2017. Impact of non-submission of annual report on firm value: Evidence from Malaysia. *Journal of Advanced Research in Business and Management Studies*, 7(2), pp. 70-80.

Kantar Emor, 2022. *Eesti elanike maksutahte uuring*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://ncfailid.emta.ee/s/WGfeXzdQjq94J8Z> [Kasutatud 02.01.2023].

Kirchler, E. & Maciejovsky, B., 2001. Tax compliance within the context of gain and loss situations, expected and current asset.... *Journal of Economic Psychology*, 22(2), pp. 173-194.

Kirsipuu, M., 2010. Strategies for Estonian Rural Family Enterprises. *Discussions on Estonian Economic Policy*, XVIII, pp 96-120.

Kyrö, P., 2015. The conceptual contribution of education to research on entrepreneurship education. *Entrepreneurship & Regional Development*, 27(9–10), pp. 599-618.

Land, N.-R., 1975. Too much emphasis on management assistance? *Journal of Small Business Management*, 13(3), pp. 1-5.

Love, V.-J. & Eickemeyer, J.-H., 2020. Fiduciary Duty, Due Care, and the Public Interest. *CPA Journal*, 90(3), pp. 6-9.

Lukashina, O., 2011. The issues of tax risks calculation and management. *European Integration Studies*, 5, pp. 141-144.

Maksu- ja Tolliamet, 2023a. *MTA tuvastas 29,4 miljoni euro jagu käibemaksurikkumisi*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/uudised/mta-tuvastas-294-miljoni-euro-jagu-kaibemaksurikkumisi> [Kasutatud 23.04.2023].

Maksu- ja Tolliamet, 2023b. *Arengukava 2023*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/ariklient/amet-uudised-ja-kontakt/maksu-ja-tolliamet/tutvustus-ja-struktuur> [Kasutatud 06.04.2023].

Maksu- ja Tolliamet, 2023c. *Maksu- ja Tolliameti maksuvõla dünaamika 2017-2023*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/eraklient/amet-uudised-ja-kontakt/uudised-pressiinfo-statistika/statistika-ja-avaandmed#maksuvola-dunaamika> [Kasutatud 07.04.2023].

Maksu- ja Tolliamet, 2023d. *Maksuvõlglaste nimekiri*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/eraklient/amet-uudised-ja-kontakt/uudised-pressiinfo-statistika/statistika-ja-avaandmed#maksuvolglaste-nimekiri> [Kasutatud 08.03.2023].

Miilberg, A., 2014. *Maksevõime suhtarvude abil avastatavad maksuriskid Tallinna kinnisvarabüroode näitel. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Nestor, C., David, D. & Cassilde, S., 2020. Opting Out of the Social Contract: Tax Morale and Evasion. *Comparative Political Studies*, 53(7), pp. 1027-1219.

Neuman, W.-L., 2014. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Harlow: Pearson Education Limited.

Nien-hê, H., 2017. The Responsibilities and Role of Business in Relation to Society: Back to Basics? *Business Ethics Quarterly*, 27(2), pp. 293-314.

Onu, D., Oats, L., Kirchler, E. & Hartmann, A.-J., 2019. Gaming the System: An Investigation of Small Business Owners' Attitudes to Tax Avoidance, Tax Planning, and Tax Evasion. *Games (20734336)*, 10(4), pp. 1-17.

Paes, K., Raudsaar, M. & Mets, T., 2014. *Ettevõtlusest ja ettevõtlikkusest – Globaalse Ettevõtlusmonitooringu uuring Eestis*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/02/Ettevõtlusest-ja-ettevõtlikkusest---Globaalse-Ettevõtlusmonitooringu-uuring-Eestis-Kadri-Paes-Mervi-Raudsaar-Tõnis-Mets.pdf> [Kasutatud 10.02.2023].

Patton, M.-Q., 2002. *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3. edition. California: Thousand Oaks.

Paul, J., Hermel, P. & Srivatava, A., 2017. Entrepreneurial intentions-theory and evidence from Asia, America, and Europe. *Journal of International Entrepreneurship*, 15(3), pp. 324-351.

Petev, B.-M., 2020. Tax fraud as security threat. *Economic Archive/Narodnostopanski Arhiv*, 4, pp. 70-84.

Pisani, M. & Morales, A., 2020. Informality and Latino Owned Businesses: A National Portrait of Unregistered Latino Owned Businesses. *Social Science Quarterly*, 101(2), pp. 588-603.

Ponta, A., 2015. The evolution and complexity of directors' duty of care. *Perspectives of Business Law Journal*, 4(1), pp. 38-51.

Poltorak, A. & Volosyuk, Y., 2016. Tax risks estimation in the system of enterprises economic security. *Economic Annals-XXI*, 158(3/4), pp. 35-38.

Rahandusministeerium, 2021. *Finantspoliitika programm*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.fin.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/organisatsioon/ministeeriumi-tutvustus?view_instance=0¤t_page=1 [Kasutatud 25.10.2022].

Rasinger, S.-M., 2013. *Quantitative research in linguistics: An introduction*. 2. edition. London: A&C Black.

Raudsaar, M., Paes, K. & Mets, T., 2015. Global Entrepreneurship Monitor (GEM) – outcomes of societal meaning in Estonia. *Management of Organizations: Systematic Research*, 74, pp. 103-120.

Registrite ja Infosüsteemide Keskus, 2023. *Juriidilise isiku otsing*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://ariregister.rik.ee/est> [Kasutatud 08.03.2023].

Reilson, B., 2008. *Riigitulude suurendamise võimalused maksupettuste ennetamise kaudu. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Rosen, R., 2004. Risk Management and Corporate Governance: The Case of Enron. 5, pp. 1157-1184.

Sirk, K., 2022. *Eesti elanike maksukuulekuse mõjutamise võimalused. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Skorupa, J., Kobusinska, I., Kamberi, F., Gözeller, A., Deari, H. & Toader, C.-S., 2021. Young people's interest in starting a business – a multicultural approach. *Agricultural Management/Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol*, 23(3), pp. 93-101.

Suharukov, V., 2015. *Maksupettuste tõkestamise võimalused. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Sulojeva, A., 2021. *Maksumäärade mõju vabatahtlikule maksukuulekusele: Eesti suuremate ettevõtete näitel. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Tiivel, T., 2005. *Äriühingu juhtorgani liikme hoolsuskohustus*: Juridica IX/2005, lk 621-635.

Tois, M., 2015. *Maksude optimeerimine vs maksupettused. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Valenciano, P., Uribe-Toril, J. & Ruiz-Real, J.-L., 2019. Entrepreneurship and education in the 21st century: analysis and trends in research. *Journal of Entrepreneurship Education*, 22(4), pp. 1-20.

Watson, J. & Everett, J., 1996. Small business failure rates: Choice of definition and the size effect. *Journal of Entrepreneurial & Small Business Finance*, 5(3).

Williams, C. & Kosta, B., 2020. Evaluating the implications of starting-up unregistered on future firm performance: evidence a 2019 survey in Albania. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 25(2) pp. 1-17.

Winner, M., 2022. The duty of care and business judgment rule in Austrian company law. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, 68(3), pp. 9-22.

Õunapuu, L., 2014. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool. [Võrgumaterjal] Leitav:
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf [Kasutatud 06.04.2023].

Äriseadustik (1995) RT I, 20.06.2022, 40.

Yakovlev, A., 2001. „Black Cash“ Tax Evasion in Russia: Its Forms, Incentives and Consequences at Firm Level. *Europe-Asia Studies*, 53(1), pp. 33-55.

Lisa. Ankeetküsitluse vorm

Tere!

Olen Sisekaitseakadeemia 3. kursuse üliõpilane. Enda bakalaureusetöö raames viin läbi uuringu ettevõtluse ja maksude teemal, mille eesmärgiks on analüüsida Eesti ettevõtjate hoiakuid maksude suhtes ning hinnata ettevõtja hoolsuskohustuse täitmist. Küsimustikule vastamine võtab aega ligikaudu 5-10 minutit ning kõik vastused jäävad anonüümseks. Kogutud vastuseid analüüsitakse kogumina üldistatud kujul ja kasutatakse uurimistöö koostamiseks. Palun vastake küsimustele ausalt ja oma praeguste hoiakute ja veendumuste põhjal.

Ette tänades!

Mailis Palmiste

mailis.palmiste@kad.sisekaitse.ee

1. Kuidas hindate Eesti ettevõtjate maksukuulekust ja ausust maksude tasumisel 1-10 palli skaalal?
 - 1- Eesti ettevõtjaid pole üldse maksukuulekad ja ausad
 - 10- Eesti ettevõtjad on väga maksukuulekad ja ausad
2. Kuidas hindate oma maksumoraali 1-10 palli skaalal?
 - 1- maksumoraal on väga madal, ma ei pea vajalikuks makse tasuda
 - 10- maksumoraal on väga kõrge, maksude tasumine on minu arvates vajalik
3. Kui suur on Teie arvates Maksu- ja Tolliameti poolt kontrolli sattumise võimalus 1-10 palli skaalal?
 - 1- kontrolli sattumise võimalus on väga madal
 - 10- kontrolli sattumise võimalus on väga suur
4. Kuivõrd tähtis on Teie jaoks maksukuulekus?
 - Väga tähtis
 - Pigem on tähtis
 - Pigem ei ole tähtis
 - Pole üldse tähtis

5. Kuidas suhtute maksureegleid eiravatesse ettevõtjatesse?
- Maksureegleid eiravad ettevõtjad ei tohiks saada tarbida avalikke hüvesid (Näiteks: kiirabi, politsei ja päästeteenused).
 - Kui mõni ettevõtja maksureegleid eirab, siis teavititan sellest Maksu- ja Tolliametit.
 - Kui ettevõtja maksureegleid eirab, siis ma ei tee temaga koostööd ja/või ei soovi olla tema tehingupartner.
 - Ma mõistan selliseid ettevõtjaid, sest maksukoormus on niigi suur.
 - Maksureeglite eiramine on ettevõtjate jaoks mõistlik, sest saadav tulu on suurem kui vahelejäämise võimalus.
 - Muu (lisage täiendav põhjendus)
6. Mis võiks Teie arvates olla ajendiks teha maksupettust?
- Ebausaldus riigi vastu
 - Rahulolematus riigi poolt pakutavate teenustega
 - Majandusliku olukorra halvenemine
 - Omakasu poole püüdlemine
 - Liiga kõrged maksud
 - Maksu- ja Tolliameti ebapiisav kontroll
 - Riik ei kasuta kogutud maksutulu eesmärgipäraselt
 - Muu (lisage täiendav põhjendus)
7. Kas maksukulude kokku hoidmine on Teie äriühingus vajalik?
- Jah
 - Ei
8. Kui Teil oleks võimalus riiki petta, jättes maksud tasumata, kas Te teeksite seda?
- Jah
 - Ei
9. Kas olete kunagi proovinud maksude tasumisest kõrvale hoiduda?
- Jah
 - Ei
10. Kas arvate, et ettevõtjatel peaks olema väiksem maksukoormus?
- Jah

- Ei

11. Kui teadlik olete ettevõtja hoolsuskohustusest?

- Olen väga teadlik
- Pigem olen teadlik
- Olen sellest kuulnud
- Ei tea sellest midagi

12. Kui teadlik olete hoolsuskohustusest ja juhatuse liikme vastutusest seoses raamatupidamisega?

- Olen väga teadlik
- Pigem olen teadlik
- Olen sellest kuulnud
- Ei tea sellest midagi

13. Kuidas nõustute väitega: „Hoolsuskohustus on ettevõtja jaoks liialt koormav“.

- Täiesti nõus
- Pigem olen nõus
- Pigem ei ole nõus
- Üldse ei ole nõus

14. Kas teie arvates tuleks trahvida/kustutada äriühingud, kes ei esita majandusaasta aruandeid tähtajaks?

- Jah
- Ei
- Muu (lisage täiendav põhjendus)

15. Kas teil on olnud kokkupuude maksuhalduriga?

- Jah
- Ei

16. Kas Te usaldate Maksu- ja Tolliametit?

- Jah
- Ei
- Muu (lisage täiendav põhjendus)